

Republica Moldova 2013

RAPORT DE STARE A ȚĂRII

În parteneriat cu:

Autori:

**Adrian Lupușor
Denis Cenușă
Rustam Romaniuc**

Chișinău, 2013

Declinare a responsabilității

Această publicație a fost realizată de centrul analitic independent "EXPERT-GRUP", în parteneriat cu fundația "Friedrich-Ebert". Numai autorii sunt responsabili pentru opiniile exprimate în acest document, care nu sunt în mod obligatoriu împărtășite de alte organizații.

EXPERT-GRUP nu își asumă poziții colective.

Principalele mesaje de politici	6
Rezumat	8
Situația demografică: tranziția și fereastra unică de oportunitate	11
Capitalul uman: bunăstarea reală a națiunii	18
Economia Moldovei: provocări pentru valorificarea potențialului	24
Dotarea tehnologică: calea spre frontiera posibilităților economice	34
Politica internă: de la regimul semi-autoritar la cel semi-anarhic și la speranțe noi. Ce urmează?.....	39
Politica externă: povestea de succes versus realitatea dură	43
Interpretarea rezultatelor sondajului: a devenit Moldova un loc fără speranță?	47
Anexă: Întrebări adresate în timpul sondajului	52
Despre EXPERT-GRUP	53
Despre FES	54

Lista figurilor:

Figura 1. Principalii indicatori demografici în profil regional și de gen, 2012	11
Figura 2. Raportul dintre populația cu vârste între 20-64 de ani și peste 64 de ani.....	12
Figura 3. Evoluția ponderilor populației urbane și rurale în totalul populației, începutul anului, %	13
Figura 4. Evoluția prognozată a structurii populației conform principalelor grupe de vârstă.....	13
Figura 5. Corelația între ponderea cheltuielilor publice pentru educație în PIB - axa orizontală (media pentru perioada anilor 2005-2010,%) și indicele educației - axa verticală (2012).....	18
Figura 6. Ponderea lucrătorilor ale căror specializare profesională corespunde cu specializarea educațională, în funcție de nivelul de educație, %.....	19
Figura 7. Ponderea studenților înmatriculați în școli profesionale/școli de meserii, colegii și universități din totalul celor înmatriculați, %.....	20
Figura 8. Ponderea populației ocupate în totalul angajaților, cu studii superioare, postliceale și studii medii profesionale, %	21
Figura 9. Corelația între ponderea cheltuielilor publice pentru sănătate în PIB - axa orizontală (%) și indicele speranței de viață ajustat la inegalitate – indicele vertical, 2012	21
Figura 10. Rata mortalității (la 1000 persoane) și rata mortalității infantile (la 1000 născuți-vii), 2011.....	22
Figura 11. PIB-ul pe cap de locuitor, media în perioada anilor 2005-2012, paritatea puterii de cumpărare, USD.....	24
Figura 12. Discrepanța între PIB-ul actual și cel potențial, prețuri constante (2000 = 100%), logaritmi naturali	25
Figura 13. Structura PIB-ului, metoda cheltuielilor, prețuri constante (2005 = 100%), miliarde lei	26
Figura 14. Corelația dintre ponderea exporturilor în PIB și PIB-ul pe cap de locuitor, USD, media pentru anii 2005-2011.....	27
Figura 15. Creditul intern oferit de sectorul bancar (% din PIB), media pentru 2005-2011	27

Figura 16. Totalul veniturilor și cheltuielilor publice, media pentru anii 2005-2012, ponderea în PIB, %.....	28
Figura 17. Ponderea comerțului extern în PIB, media pentru anii 2005-2011, %	29
Figura 18. Ponderea deficitului de cont curent în PIB, media pentru anii 2005-2012, %	30
Figura 19. Principalele surse de finanțare ale deficitului de cont curent în Republica Moldova, mil. USD.	30
Figura 20. Stocul datoriei externe (% din VNB), media pentru anii 2005-2011	31
Figura 21. Exporturile de servicii din domeniul TIC, ca % din totalul exporturilor de servicii, 2011	35
Figura 22. Ponderea serviciilor IT în PIB, %.....	36
Figura 23. Ponderea sectorului telecomunicațiilor în PIB	36
Figura 24. Profilurile TIC: Moldova comparativ cu grupul țărilor cu venituri medii mai mici, media	37

Lista tabelelor:

Tabelul 1. Cheltuielile totale pentru formarea unui student pentru fiecare nivel de învățământ profesional în instituție publică, lei (suma anuală pentru un student).....	20
Tabelul 2. Compararea implicațiilor opțiunilor de politică externă asupra obiectivelor de dezvoltare a Republicii Moldova.....	45

■ Principalele mesaje de politici

- Creșterea economică robustă înregistrată în perioada anilor 2010-2011 nu a generat locuri de muncă, iar economia s-a menținut sub nivelul său potențial. Aceasta demonstrează că economia Republicii Moldova urmează un model de creștere deficient, cu insuficiență de capital (investiții), forță de muncă și tehnologii. Prin urmare, mediul de afaceri și competitivitatea externă au rămas în general slab dezvoltate. Aceasta a condus la creșterea dezechilibrelor de cont curent în proporții foarte mari, iar investițiile străine directe (ISD) în calitate de sursă principală de finanțare a acestui decalaj au fost înlocuite cu împrumuturile externe.
- Măsurile de politici orientate pe valorificarea potențialului economic trebuie să fie axate pe cele trei componente de bază a oricărui sistem economic. În primul rând, problema deficitului de capital trebuie soluționată prin promovarea unei reforme regulatorii eficiente, consolidarea protejării drepturilor de proprietate, optimizarea administrării fiscale și modernizarea sistemului judiciar. În al doilea rând, problema capitalului uman ar putea fi soluționată prin liberalizarea politicii de imigrare, facilitarea mobilității interne a forței de muncă, descentralizarea sistemului de învățământ și implicarea mai multor companii private în acest proces. Aceste măsuri vor soluționa problemele legate de calitatea și de deficitul forței de muncă. În cele din urmă, dar nu în ultimul rând, este necesar de a accelera procesul de privatizare și de a elimina constrângerile în afaceri pentru activitatea IMM-urilor, ceea ce va induce o eficiență sporită în utilizarea capitalului și a forței de muncă disponibile.
- Deși calitatea capitalului uman constituie premisa principală pentru dezvoltarea pe termen lung a oricărei țări, în cazul Republicii Moldova aceasta reprezintă mai degrabă o constrângere de dezvoltare. Astfel, cunoștințele și abilitățile oferite de către instituțiile de învățământ au o calitate inferioară și sunt depășite, iar sistemul de sănătate este foarte ineficient. Emigrarea este o povară suplimentară, iar subocuparea cetățenilor moldoveni peste hotare a transformat procesul de exod al creierelor în "irosirea creierelor". Prin urmare, autoritățile moldovene ar trebui să analizeze capitalul uman dintr-o perspectivă tridimensională: majorarea corelației între oferta sistemului educațional și cererea de forță de muncă, consolidarea componentei practice a educației și perfecționarea sistemului de sănătate.
- Republica Moldova se află într-o etapă de tranziție demografică fără precedent, însoțită de scăderea natalității și creșterea ponderii populației în vârstă. Acest fenomen atrage după sine efecte fiscale, majorând povara asupra sistemului public de pensii de tip redistributiv („pay-as-you-go”), care, mai devreme sau mai târziu va trebui să fie reformat. Prin urmare, aceasta ar putea genera o segregare politică bazată pe conflictul între generațiile tinere, care solicită trecerea la sistemul cumulativ de pensii și generațiile mai în vârstă, care pledează pentru sistemul actual. Pe lângă aceste efecte fiscale și politice, îmbătrânirea demografică va avea consecințe sociale și economice care implică scăderea cererii interne pe termen lung, însoțită de repercusiuni asupra veniturilor publice. O altă problemă stringentă este cauzată de majorarea numărului de sate fantomă, care va genera provocări semnificative pentru politicile promovate în viitorul apropiat.
- Problema îmbătrânirii populației ar putea fi atenuată dacă guvernul ar valorifica cu înțelepciune și în timp util oportunitatea oferită de apropierea de vârsta reproductivă a cohortei celor născuți în timpul exploziei demografice din anii '80. Aceasta se poate realiza prin măsuri verticale (de exemplu, programele de alocații pentru copiii din familiile nevoiașe, pe baza testării veniturilor, unificarea programelor de susținere a familiilor, etc.), precum și prin măsuri orizontale (de exemplu, reforme ample în sectoarele sănătății și educației, încurajarea ofertei de programe ipotecare).
- Un factor important al performanței slabe a economiei moldovenești în raport cu nivelul său potențial este legat de dotarea tehnologică precară. Nivelul redus al aplicării noilor tehnologii în Moldova se datorează ideii că aceasta presupune costuri de oportunitate prea înalte. Pentru a reduce costurile adoptării, adaptării și utilizării produselor și proceselor cu nivel tehnologic avansat este nevoie de: (a) instituții care să pună în aplicare contractele în mod imparțial, și (b) instituții care să garanteze drepturile de proprietate pe termen lung, astfel încât companiile să poată beneficia de toate avantajele producției cu tehnologie avansată.

- Politica de confruntare care a marcat țara în perioada anilor 2010-2013 prezintă un risc sporit de subminare a modelului de guvernare în coaliție în Republica Moldova. Sondajele demonstrează un număr tot mai mare de cetățeni dezamăgiți de "tulburările" politice asociate cu guvernele de coaliție și dorința tot mai mare a oamenilor de a avea un guvern cu un singur partid de guvernământ în viitor. Pentru ca Moldova să nu devieze de la parcursul european și să încurajeze cooperarea între elitele naționale, UE trebuie să mențină o prezență activă în Republica Moldova. În plus, noul guvern susținut de Coaliția Pro-Europeană trebuie să redobândească încrederea publicului, ceea ce poate fi realizat într-o astfel de perioadă scurtă de timp numai printr-un nivel înalt de transparență și incluziune în procesul de elaborare a politicilor.
- Întreprinderile de stat joacă un rol important în deturnarea fondurilor publice din sectorul economic în buzunarele partidelor politice. Este nevoie de o reformă radicală a managementului întreprinderilor de stat pentru a elimina oportunitățile de corupție și practicile de cumătrism. Reforma trebuie să se bazeze pe două ipoteze principale: 1) întreprinderea de stat trebuie să fie privatizată în cazul în care există o piață concurențială pentru serviciile și produsele acesteia; 2) managerii întreprinderilor de stat trebuie să fie bine plătiți, mai ales în cazul în care întreprinderea de stat are un concurent în sectorul privat. De asemenea, aceștia trebuie să fie persoane cu responsabilitate publică mai mare și să fie supuși unor proceduri de control mai stricte, pentru a se asigura că activele și banii statului să nu ajungă în mâini private sau în companii off-shore. În acest sens, hotărârea anterioară a guvernului care stabilește limitele salariale stricte pentru conducătorii întreprinderilor de stat trebuie să fie revizuită, iar activitatea financiară și economică trebuie să fie mai transparentă. Performanța companiilor trebuie să fie unicul criteriu de stabilire a remunerării managerilor.
- În pofida riscurilor pe termen scurt asociate semnării ZLSAC cu UE, Moldova trebuie să continue integrarea europeană, deoarece aceasta este unica opțiune fezabilă compatibilă cu obiectivul de modernizare a țării. ZLSAC permite semnarea de acorduri de liber schimb cu orice altă țară sau structuri de integrare regională, inclusiv cu Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan. Ca urmare, va crește comerțul exterior, ceea ce va spori bunăstarea națiunii. Mai mult decât atât, reducerea barierelor tarifare și netarifare pentru importurile din UE va spori competitivitatea tehnologiilor europene pe piața Republicii Moldova și va oferi suport pentru modernizarea tehnologică în toate sectoarele economice. Dimpotrivă, aderarea la uniunea vamală va provoca o diversiune comercială și o încetinire a modernizării economice în Moldova. Motivul este că impunerea unor tarife vamale mai mari va reduce competitivitatea tehnologiilor provenite din afara uniunii vamale.
- Rezultatele studiilor sociologice subliniază că starea națiunii este precară și că autoritățile trebuie să întreprindă măsuri urgente pentru a atenua efectele migrației și a înrăutățirii situației demografice, intervenind în primul rând în domeniul educației și realizând reforme structurale ireversibile. Mai mult, neîncrederea publicului în procesul electoral, o instituție cheie a sistemului democratic, însoțită de înrăutățirea condițiilor de trai și încrederea redusă în instituțiile de bază ale statului favorizează în mod tradițional forțele politice extremiste. Pentru a preveni această tendință, este necesar ca ritmul reformelor să fie accelerat, nivelul de trai al populației să crească și încrederea publicului în instituțiile democratice să se consolideze. În caz contrar, în anii următori se va crea un mediu propice pentru instituirea unui regim autoritar, care, cu siguranță, va fi un efect nedorit pentru întreaga națiune.

■ Rezumat

Situația demografică: tranziția și fereastra unică de oportunitate

Fără îndoială, îmbătrânirea populației poate fi considerată cea mai îngrijorătoare tendință demografică observată în Moldova în ultimii ani, care va avea implicații majore asupra modului de funcționare a instituțiilor pe termen mediu și lung. Primele implicații vor fi cele fiscale, în special din cauza cererii mai mari pentru servicii de asistență medicală și creșterii cheltuielilor pentru pensii, pe fondul erodării bazei de impozitare. Îmbătrânirea demografică are și efecte politice, deși în perspectivă mai îndepărtată. Prin urmare, ea va favoriza conflictul dintre generații, adică între populația mai tânără, care va susține partidele de dreapta, și populația mai în vârstă, care va susține partidele de stânga. Nu în ultimul rând, îmbătrânirea populației și declinul demografic vor influența și politicile regionale și comportamentul economic general al gospodăriilor. Astfel, fenomenul satelor fantomă va deveni tot mai răspândit, iar aceste procese vor fi și mai acute în zonele rurale. Aceasta, în consecință, ar putea submina eficiența politicilor de dezvoltare regională, în special, a implementării reformei de descentralizare. Problema respectivă poate fi abordată prin măsuri de politici verticale și orizontale. Primele ar trebui să includă îmbunătățirea serviciilor pentru familiile cu copii, prin creșterea finanțării instituțiilor de îngrijire a copiilor și de educație timpurie, programe de asistență pentru tineri și instituțiile rezidențiale, precum și ajutoare financiare pentru familiile nevoiașe, după verificarea veniturilor. De asemenea, o reformă completă a sistemelor de pensii și de asigurări medicale, însoțită de simplificarea politicilor de imigrare, ar putea reduce povara îmbătrânirii demografice. Însă aceste măsuri verticale nu vor avea impactul dorit dacă generațiile tinere nu vor avea mai multă încredere în perspectivele pe termen lung ale țării și mai multe oportunități de angajare. De aceea sunt relevante și măsurile orizontale de politici, adică îmbunătățirea climatului de afaceri, modernizarea serviciilor publice și dezvoltarea pieței ipotecare.

Capitalul uman: bunăstarea reală a națiunii

Oamenii se nasc egali și unicii factori care îi schimbă pe parcursul timpului sunt calitatea serviciilor educaționale, de formare profesională și de sănătate: trei componente care descriu calitatea capitalului uman. Moldova are un sistem educațional foarte costisitor, dar cu rezultate foarte slabe, fapt care este reflectat în șomajul tot mai ridicat și scăderea rentabilității educației. Sistemul de formare profesională are un prestigiu social inferior și este slab corelat cu cererea de pe piața forței de muncă. În cele din urmă, asistență medicală, la fel ca educația, este destul de costisitoare, în timp ce calitatea serviciilor și accesul la sistem sunt deficitare. Prin urmare, ratele mortalității generale și mortalității infantile sunt printre cele mai mari din regiune, în timp ce speranța de viață este printre cele mai scăzute. Măsurile de politici ar trebui să fie axate pe toți cei trei piloni ai capitalului uman. Așadar, principala prioritate a politicilor în domeniul educației ar trebui să fie diminuarea neconcordanței între oferta de calificări în cadrul sistemului și cererea de competențe din economie. Aceasta se poate face prin acordarea unui grad mai mare de autonomie instituțiilor de educație și prin crearea de stimulente adecvate pentru companii, pentru ca acestea să se implice mai mult în procesul de educație. În sistemul de asistență medicală trebuie eliminate diversele subvenții inutile pentru diferite categorii de asigurați și oferirea unor stimulente adecvate persoanelor care doresc să activeze în sistem.

Economia Moldovei: provocări pentru valorificarea potențialului

În pofida creșterii robuste atestate în ultimii ani, economia Moldovei a rămas mult sub nivelul său potențial, fapt care denotă deficiențele modelului său de creștere economică. Numărul mare al populației apte de muncă, dar fără loc de muncă, în paralel cu o activitate de investiții modestă, a determinat în primul rând acest decalaj dintre producția reală și cea potențială. Ca urmare, creșterea economică a fost alimentată mai mult de factorii externi (remitențe), decât de cei interni (investiții, muncă sau inovații tehnologice). Această situație a erodat competitivitatea economiei, ducând la dezechilibre de cont curent și comerciale foarte mari, care, din 2010, sunt finanțate în primul rând de împrumuturile externe și nu investiții. Pentru ca economia Moldovei să-și poată valorifica potențialul, măsurile de politici ar trebui să abordeze trei probleme esențiale:

(i) deficitul de capital, (ii) forța de muncă deficitară, și (iii) eficiența scăzută în combinarea acestor factori de producție. Prima problemă poate fi abordată prin îmbunătățirea climatului de afaceri, reducerea reticenței băncilor față de creditare și ameliorarea infrastructurii. Problema forței de muncă deficitară poate fi rezolvată prin stimularea migrației interne, facilitarea politicii de imigrare și încurajarea tuturor formelor de parteneriat între instituțiile educaționale și întreprinderi. A treia problemă - eficiența scăzută - ar trebui abordată prin programe de privatizare și consolidarea sectorului IMM-urilor.

Dotarea tehnologică: calea spre frontiera posibilităților economice

În afară de deficitul investițiilor și constrângerile legate de calitatea capitalului uman, performanța slabă a economiei moldovenești în ceea ce privește valorificarea potențialului său se explică și prin dotarea tehnologică precară. O cauză importantă o constituie factorii instituționali, precum sistemul de justiție defectuos, care afectează absorbția tehnologiilor la nivelul întreprinderilor și al guvernului. Ca urmare, gradul de adaptare tehnologică este aproape de nivelul înregistrat de grupul țărilor cu venituri medii mai mici. Mai mult decât atât, ponderea în PIB a sectoarelor de tehnologii informaționale și telecomunicații este în scădere, fapt ce are consecințe importante asupra calității sistemului economic din Moldova. Pentru a crește nivelul de absorbție tehnologică la nivelul întreprinderilor și a guvernului, trebuie să existe instituții care să aplice contractele în mod imparțial și care să garanteze drepturile de proprietate pe termen lung. În plus, politicile care favorizează producția cu nivel tehnologic ridicat vor încuraja întreprinderile să concureze pentru a aduce îmbunătățiri produselor elaborate și proceselor tehnologice.

Politica internă: de la regimul semi-autoritar la cel semi-anarhic și la speranțe noi. Ce urmează?

De la lansarea ultimului Raport de stare a țării în martie 2010, Republica Moldova a traversat o perioadă de politică extrem de combativă. Această perioadă a fost caracterizată prin mai multe tendințe negative care vor afecta grav viața politică a țării și dezvoltarea generală pe termen lung. Pe fundalul luptelor politice între "aliații" care au fondat Alianța pentru Integrare Europeană și a handicapului administrativ la nivel central, s-au intensificat tendințele separatiste febrile. Politica de confruntare care a marcat țara în perioada anilor 2010-2013 prezintă un risc sporit de subminare a modelului de guvernare în coaliție în Republica Moldova, deoarece sondajele demonstrează dorința tot mai mare a oamenilor de a avea un guvern cu un singur partid de guvernământ. Alte riscuri sunt diminuarea respectului public față de principiile statului de drept și pierderea completă a încrederii în instituțiile de stat. UE trebuie să joace în continuare un rol activ în motivarea politicianilor să coopereze mai mult și să creeze stimulente pentru implicarea factorilor locali de decizie în reformele structurale. Constituția Republicii Moldova trebuie să fie revizuită sau, poate, trebuie să fie elaborată o nouă Constituție pentru a evita pe viitor blocajele politice și instituționale. Însă acesta nu trebuie privit ca un obiectiv pe termen scurt care poate fi realizat în birourile politice. În plus, pentru a scăpa de oligarhi, Republica Moldova are nevoie de un proces mai rapid de integrare europeană și armonizare legislativă, cu accent pe legislația corporativă, promovarea concurenței și ajutorului de stat. Mai mult, este nevoie de o reformă radicală a managementului întreprinderilor de stat pentru a elimina oportunitățile de corupție și practicile de cumătrism. În final, noul guvern susținut de Coaliția Pro-Europeană trebuie să redobândească încrederea publicului, ceea ce poate fi realizat într-o astfel de perioadă scurtă de timp numai prin majorarea nivelului de transparență și incluziune în procesul de elaborare a politicilor.

Politica externă: povestea de succes versus realitatea dură

Începând din anul 2010, politica externă a devenit cel mai de succes sector de politici al țării, deoarece mesajele sale au fost relativ clare și lipsite de ambiguitatea tradițională a diplomației moldovenești. De fapt, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene este principalul "vinovat" pentru "povestea de succes" a Republicii Moldova. Cu toate acestea, fără susținerea politică internă, "povestea de succes" s-a transformat în cele din urmă într-o realitate neconfortabilă. De fapt, Moldova a devenit un câmp de luptă geopolitic între UE și Rusia: în timp ce prima și-a sporit prezența prin suportul bugetar direct, Rusia a făcut acest lucru prin intermediul ONG-urilor, Bisericii și mass-media. În perioada anilor 2012-2013 Rusia a exercitat presiuni tot mai mari pentru ca Chișinăul să-și schimbe orientarea politicii sale externe, de la vectorul declarat de

integrare europeană la proiectul integraționist condus de Rusia, Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan. Acest proiect va pune însă capăt suveranității Republicii Moldova în domeniul politicii comerciale și va avea repercusiuni dure asupra bunăstării naționale, deoarece tarifele vamale vor duce la creșterea de aproximativ 2,5 ori a prețurilor bunurilor și tehnologiilor importate. Totodată, în cazul integrării economice și comerciale cu UE, Republica Moldova va avea libertatea de a negocia un acord de liber schimb cu Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan sau cu orice altă țară din lume.

Interpretarea rezultatelor sondajului: a devenit Moldova un loc fără speranță?

Comparativ cu studiul din 2009, în anul 2013 moldovenii au devenit mai pesimiști. Există mai mulți factori care au determinat înrăutățirea percepției cetățenilor privind situația actuală și perspectivele dezvoltării economice a țării: criza politică internă îndelungată, situația economică dificilă din Europa, încetinirea creșterii economice din Rusia și ritmul reformelor interne mai lent decât se preconiza. Rezultatele sondajului relevă existența unei societăți mai degrabă "închise", în care cetățenii sunt împiedicați să participe la procesul de luare a deciziilor și nu au încredere în alegeri. Aceasta cauzează o încredere insuficientă în politicile publice de bază, ducând la o relație fragmentată și șubredă între stat și cetățenii săi. Așteptările reduse cu privire la potențialul țării sunt reflectate în interesul ridicat pentru emigrare, care s-a amplificat după anul 2009. Rezultatele studiilor sociologice subliniază că starea națiunii este precară și că autoritățile trebuie să ia măsuri urgente pentru a atenua efectele migrației și anormalității demografice, intervenind în primul rând în domeniul educației și realizând reforme structurale ireversibile.

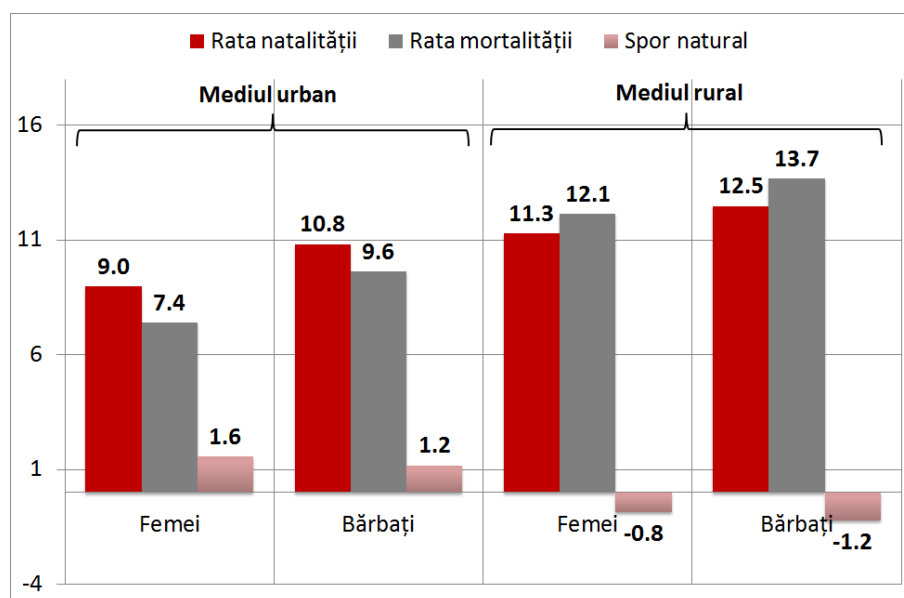
■ Situația demografică: tranziția și fereastra unică de oportunitate

Moldova trece printr-o tranziție demografică unică, confruntându-se cu diminuarea ratei fertilității și amplificarea fenomenului de îmbătrânire a populației. Acest proces va continua și chiar se va accelera în perspectiva imediată, ceea ce va afecta inevitabil situația economică, socială și politică din Moldova. În acest capitol vom analiza principalele tendințe și constrângeri demografice, implicațiile acestora, precum și opțiunile politice posibile, pe care autoritățile le au la dispoziție în scopul diminuării repercusiunilor acestei tranziții demografice.

Analiza principalelor evoluții și tendințe:

Perioada agitată a anilor '90, urmată de emigrația masivă din anii '00, a avut repercusiuni serioase asupra situației demografice a Moldovei. Începând cu anul 1999, în pofida timpurilor pașnice și lipsei unor evenimente catastrofice semnificative, țara a înregistrat o rată negativă a sporului natural, rata mortalității depășind-o pe cea a natalității. Aceste tendințe au avut o distribuție neuniformă după gen și regiune. Cea mai dificilă situație în acest tablou demografic, cu cea mai scăzută rată a sporului natural, este caracteristică pentru zonele rurale, îndeosebi pentru bărbați. Dimpotrivă, în zonele urbane rate natalității o depășește pe cea a mortalității (Figura 1). Se observă un decalaj mare între regiunile rurale și urbane, cel puțin, din perspectiva a două dimensiuni: (i) oportunități de angajare, fapt ce a motivat migrația rural-urbană a populației tinere, influențând rata natalității, și (ii) accesul la serviciile de sănătate și utilitățile de bază (de ex. apă curată, salubritate, canalizare), care au influențat starea sănătății populației și, astfel, rata mortalității. Cea mai gravă situație se atestă în raioanele de nord unde, datorită nivelului mai ridicat de îmbătrânire, rata sporului natural al populației este mult mai joasă în comparație cu raioanele de la centru și sud, în medie, cu 2,5 puncte și 3,8 puncte, respectiv.

Figura 1. Principali indicatori demografici în profil regional și de gen, 2012

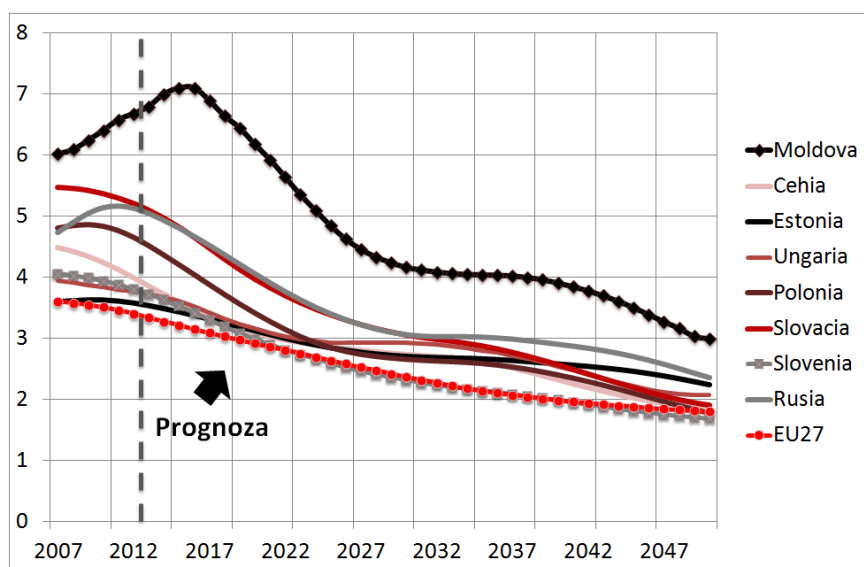
Sursa: Biroul Național de Statistică

Cauza principală a acestui declin demografic este îmbătrânirea populației, fenomen care, în mod tradițional, este cel mai accentuat în raioanele de nord. În consecință, aceasta influențează pozitiv rata mortalității și negativ rata natalității, în special în localitățile cu cel mai înalt nivel de îmbătrânire (ponderea pensionarilor în totalul populației depășește 20%): Dondușeni, Drochia, Edineț, Briceni, Râșcani și Ocnița. Pe de altă parte, raioanele cu o situație economică mai bună sunt mai puțin afectate de îmbătrânirea populației. Acestea sunt,

În special, Ialoveni, Anenii Noi, Ungheni, precum și Chișinău, Bălți și Gagauzia, unde populația rurală cu vârsta aptă de muncă a migrat datorită oportunităților de angajare mai bune.

Cu certitudine, îmbătrânirea populației poate fi considerată cea mai îngrijorătoare tendință demografică, care va avea implicații fundamentale asupra modului în care Moldova și instituțiile sale vor funcționa pe termen mediu și lung. În prezent, societatea moldovenească poate fi deja considerată îmbătrânită din punct de vedere demografic: ponderea populației cu vârsta de peste 60 de ani depășește cu mult pragul de 12% (în anul 2011 aceasta era de 14,8%). Cele mai înalte valori se atestă în zonele rurale, care în ultimele 2 decenii au fost afectate în mare măsură de emigrarea populației cu vârsta aptă de muncă. Deși în prezent Moldova este într-o poziție puțin mai bună decât majoritatea statelor europene, viteza de îmbătrânire prevăzută pentru următoarele decenii va fi mult mai mare. Cea mai mare provocare va fi reducerea raportului dintre populația aptă de muncă și cea în etate (Figura 2).

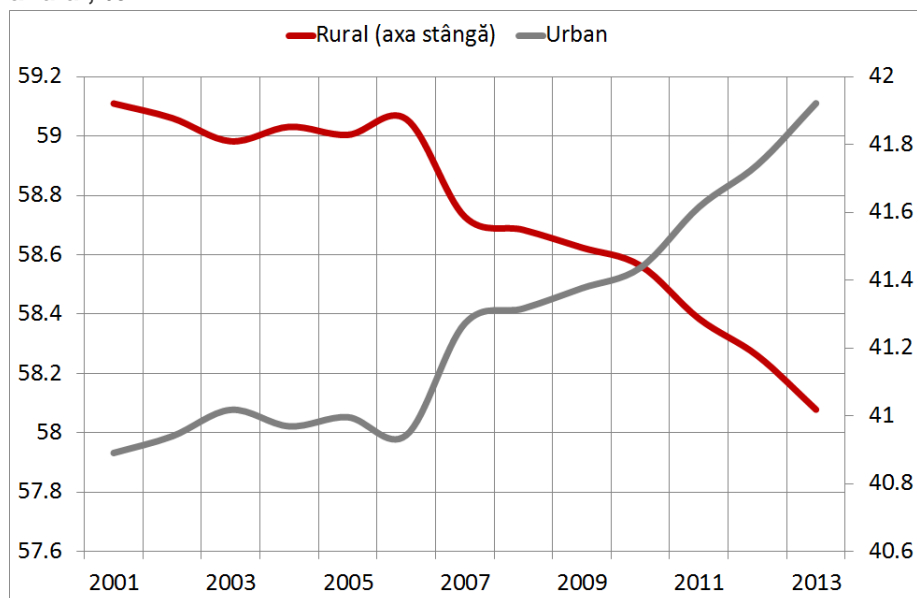
Figura 2. Raportul dintre populația cu vârste între 20-64 de ani și peste 64 de ani

Sursa: OCDE pentru alte state și estimările autorului pentru Moldova

Doi factori principali, care au modelat structura demografică în ultimii ani și vor continua să o influențeze pe termen scurt și lung, sunt: (i) tranziția spre un model vestic de reproducere, cu copii mai puțini și părinți mai în vârstă; și (ii) emigrarea populației cu vârsta aptă de muncă. Migrația internă, de asemenea, a influențat structura familiei. Pe măsură ce oamenii și-au schimbat stilul de viață după ce s-au mutat din satele mici în orașele mai mari (Figura 3), s-a schimbat și percepția lor cu privire la reproducere. Aceste tendințe se observă deja în ultimii ani. Astfel, în perioada anilor 2000-2012, rata de fertilitate oscila în jur de 1,3 (nivelul european – 1,6), care este mult mai scăzută decât minimumul necesar pentru asigurarea ratei de înlocuire. Pe lângă aceasta, vârsta medie a mamelor a crescut de la 25,5 la aproape de 27 și circa 200 000 de persoane au migrat peste hotare (cifrele neoficiale sunt, evident, mai mari), dintre care circa 40% având vârsta cuprinsă între 25 și 34 de ani.

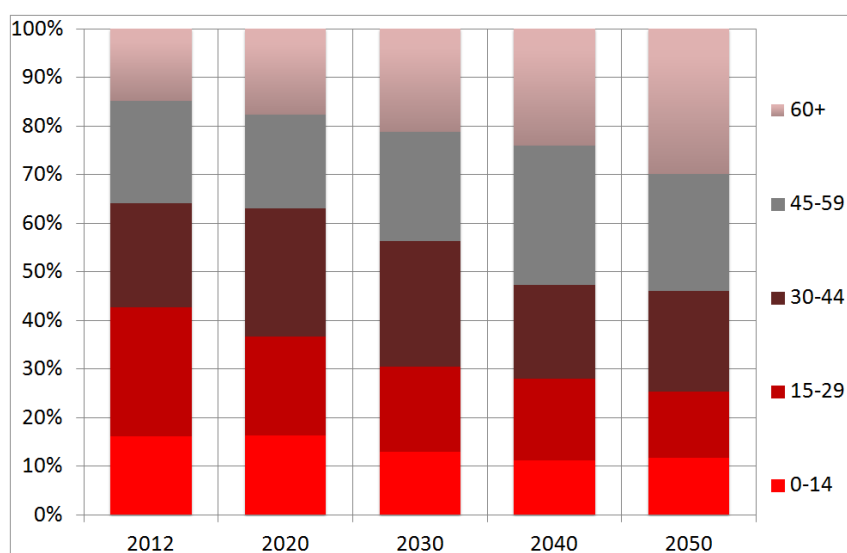
Figura 3. Evoluția ponderilor populației urbane și rurale în totalul populației, începutul anului, %

Sursa: *Calculule autorilor pe baza datelor BNS*

În următorii ani aceste procese vor continua și chiar se vor accelera, din cauza discrepanțelor mari dintre dezvoltarea economică din zonele rurale și urbane. Drept consecință, ele vor continua să influențeze modelul de reproducere și structura familiei. Din cauza cheltuielilor mai mari pentru educație și trai, precum și a oportunităților mici de angajare, costurile pentru creșterea copiilor în zonele urbane sunt mai mari în comparație cu zonele rurale, în timp ce beneficiile economice sunt mai joase. Astfel, procesul de urbanizare îi va determina pe moldoveni să-și optimizeze costurile prin nașterea a mai puțini copii și la o vârstă mai mare. Rata mai joasă a natalității va stimula automat îmbătrânirea populației, care se va accelera în următoarele decenii. Ca rezultat, până în anul 2050 ponderea populației cu vârsta de peste 60 de ani se va dubla, atingând circa 30%, în timp ce ponderea populației cu potențialul reproductiv de bază (15-29 ani) se va diminua de două ori până la doar 13,5%.

Figura 4. Evoluția prognozată a structurii populației conform principalelor grupe de vârstă

Sursa: *Raportul "Prețul solidarității între generații și modelul optim de reformă a sistemului de pensionare" Expert-Grup, 2012*

Implicații și riscuri

Tranziția demografică prin care Moldova trece în prezent și, îndeosebi, fenomenul de îmbătrânire a populației va avea importante implicații fiscale, economice, sociale și politice.

Efecte fiscale

Implicațiile imediate apar în domeniul fiscal. Ponderea crescândă a populației în vârstă va mări permanent povara economică a sistemului de pensii și va stimula cererea pentru serviciile medicale, în timp ce ponderea în scădere a populației tinere și cu vârsta aptă de muncă va eroda baza fiscală. Drept rezultat, acest fapt va pune presiuni tot mai mari asupra bugetelor asigurărilor sociale și medicale, atât pe partea de venituri cât și de cheltuieli. De fapt, acest proces a început deja, deoarece din anul 2009 bugetul asigurărilor sociale de stat se bazează constant pe transferurile din bugetul de stat pentru acoperirea deficitului. Rata redusă de ocupare a forței de muncă și evaziunea fiscală se adaugă la această povară. În consecință, rata efectivă de dependență pentru anul 2012 a fost estimată la 1,1 contribuabili la fondul public de pensii pentru fiecare beneficiar de pensii, în timp ce pragul minim pentru asigurarea stabilității sistemului de pensii este de 4:1 sau chiar 6:1. Vulnerabilitatea fondului public de pensii este agravată de mecanismul său învechit de redistribuire (Pay-As-You-Go), care este considerat nedurabil pe termen lung din cauza constrângerilor demografice¹. Astfel, pentru anii 2012-2050 deficitul intertemporal este estimat la circa 6,2% din PIB, care este mult mai mare decât în alte țări din regiune²

Având în vedere accelerarea îmbătrânirii populației, însoțită de scăderea ratei natalității prognozată în viitorul apropiat, guvernul va fi obligat să întreprindă reforme nepopulare pentru a păstra fezabilitatea sistemelor de asigurări sociale și medicale. În baza experienței altor țări, care se confruntă cu probleme similare, guvernul ar putea recurge la consolidarea bazei fiscale prin majorarea contribuțiilor de asigurare socială și medicală și optimizarea plăților și cheltuielilor prin anularea diverselor scutiri de impozite și beneficii. Pentru sistemul public de pensii aceasta va însemna, de asemenea, o tranziție treptată la schemele de pensii mai finanțate (de ex. pensiile private obligatorii).

Efecte politice

Dat fiind faptul că majoritatea acțiunilor menționate vor avea ca scop consolidarea și sporirea eficienței fiscale, ele vor însemna, în mod inevitabil, o redistribuire între generații a mijloacelor financiare în favoarea generațiilor mai tinere. Acest fapt le va determina pe ultimele să solicite tot mai mult partidele de dreapta, care sunt mai susceptibile să promoveze asemenea reforme³. Totodată, reacția rațională a generațiilor mai în vârstă va fi sporirea susținerii pentru partidele de stânga, care se vor opune unor asemenea reforme pentru a proteja interesele electoratului lor de bază. Riscul principal este că acest conflict de interese între generații s-ar putea transforma într-o segregare ideologică crescândă între generațiile mai tinere și celea mai în vârstă. Având în vedere structura demografică regională, aceasta va implica automat o segregare politică mai mare între zonele rurale și urbane. Mai mult decât atât, creșterea generațiilor mai tinere de moldoveni, care nu au experiență de trai în fostul regim rusesc/sovietic, va intensifica continuu discrepanțele ideologice cu generațiile mai în vârstă.

În consecință, această segregare s-ar putea răspândi, cel puțin, pe două dimensiuni importante. În primul rând, ea se va reflecta în reprezentarea partidelor în Parlament, ceea ce ar putea complica activitatea legislativului. În al doilea rând, ea ar putea stimula divergențele politice între administrațiile locale reprezentate de populația mai în vârstă (mai ales în localitățile de nord) și autoritățile centrale, fapt ce ar putea împiedica politicile de dezvoltare regională. Riscuri importante iau naștere din creșterea sentimentelor separatiste în câteva puncte fierbinți (de ex. Bălți, Taraclia, Gagauzia), care opun rezistență în implementarea diverselor reforme de optimizare la nivel local.

¹ A. Lupusor "Prețul solidarității între generații și modelul optim de reformă a sistemului de pensionare" Expert-Grup, 2012

² M. Soto, B. Clements, F. Eich, „Un indicator fiscal pentru evaluarea reformelor pilonilor unu și doi ai sistemului de pensii”, Notă de discuție a personalului FMI, SDN/11/09, 2011

³ T. Leers, L. Meijdam, H. Verbon, "Politica reformei pensiilor în condițiile îmbătrânirii populației", CESifo Group Munchen, 2001

Efecte economice și sociale

Pe lângă efectele fiscale și implicațiile politice, îmbătrânirea populației și declinul demografic vor influența, de asemenea, politicile regionale și comportamentul economic în întregime al gospodăriilor în viitorul apropiat.

În perioada anilor 2000-2012 numărul total al populației a fost în permanentă scădere. Acesta s-a redus cu circa 84,5 mii persoane, sau aproximativ 7 mii persoane (circa 5 sate medii moldovenești) anual. În rezultatul emigrării și a migrării interne rural-urbane mai multe sate mici au rămas practic fără populație. Conform celor mai recente date disponibile la nivel local, în anul 2009 existau circa 120 de sate cu mai puțin de 100 de locuitori. În plus, cam o treime din toate satele au un grad avansat de îmbătrânire (ponderea populației care a atins vârsta de pensionare depășește 20% din totalul populației). Această situație s-ar putea înrăutăți pe termen scurt și lung, în timp ce fenomenul satelor fantomă va deveni tot mai răspândit.

Aceste constrângeri demografice reprezintă o provocare directă pentru politicile de dezvoltare regională și, în special, pentru implementarea reformei de decentralizare. Prin urmare, în viitorul apropiat autoritățile vor trebui să combine măsurile politice aparent contradictorii: acordarea autorităților locale mai multor împuterniciri administrative și financiare și concentrarea serviciilor sociale de bază (în special educația și sănătatea) în localitățile mai mari. În consecință, acest fapt ar putea spori și mai mult segregarea ideologică între autoritățile centrale și locale, majoritatea riscurilor provenind din punctele fierbinți de separatism (de ex. Bălți, Taraclia și Gagauzia).

În cele din urmă, îmbătrânirea populației va influența comportamentul economic al gospodăriilor. Urmând ipoteza ciclului de viață, aceasta va implica ponderea crescândă a creditorilor neți (categoriile de vârstă mai mare) în raport cu debitorii neți (populația mai tânără). Ca rezultat, pe de o parte aceasta va submina creșterea pe termen lung a cererii pentru produse investiționale și de consum, în timp ce, pe de altă parte, va determina populația să economisească mai mult. Economii mai mari vor constitui, de asemenea, o reacție la ineficiențele sistemelor de asigurări sociale și medicale, care vor deveni cu timpul tot mai evidente. Având în vedere dependența puternică a economiei naționale și finanțelor publice de taxele de consum (TVA, accize și taxe vamale), răcirea pe termen lung a cererii va genera presiuni suplimentare asupra veniturilor bugetului de stat. Sub aspect pozitiv, economiile mai mari și consumul mai mic ar putea diminua povara deficitului contului curent, care în anul 2012 a fost estimat la -7% din PIB – peste pragul minim intertemporal de solvabilitate de -6,2%⁴.

Recomandări de politici

Procesul de îmbătrânire a populației, de regulă, este determinat de: (i) rata în scădere a natalității (îmbătrânirea de la bază), (ii) creșterea speranței de viață (îmbătrânirea de la vârf) și (iii) emigrarea populației cu vârsta aptă de muncă (îmbătrânirea de la mijloc). Toate acestea reprezintă o provocare pentru structura demografică a țării și implică repercusiuni economice și sociale dure și de lungă durată. Prin urmare, principalele priorități strategice care ar trebui urmate de factorii de decizie politică pentru a atenua aceste probleme sunt: (i) stimularea ratei natalității; (ii) tranziția sistemului de asigurări sociale spre un mecanism finanțat în întregime, și (iii) îmbunătățirea climatului investițional, precum și facilitarea politicii de imigrare, pentru a diminua stimulentele de emigrare și a spori ponderea populației cu vârsta aptă de muncă. Fiecare dintre aceste priorități pot fi atinse cu succes doar în cazul eforturilor consolidate ale principalelor autorități politice (de ex. Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Ministerul Economiei, Ministerul Finanțelor, Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Justiției, Banca Națională a Moldovei). Acțiunile politice de bază pot implica acțiuni țintite și specifice (măsuri verticale), precum și reforme mai exhaustive (măsuri orizontale).

⁴ R. Giucci, R. Kirchner, "Sustenabilitatea contului curent în Moldova: implicații de politici", PP/01/2013, German Economic Team Moldova, 2013

Măsuri verticale

- Stimularea ratei natalității trebuie să fie reflectată imediat în agenda factorilor de decizie, cel puțin, din două motive importante. În primul rând, ea are efecte puternice și durabile asupra procesului de îmbătrânire a populației, în timp ce transmiterea politicilor de stimulare a natalității asupra comportamentului persoanelor este relativ lentă. În al doilea rând, în pofida perspectivelor demografice mai degrabă sumbre, Moldova mai are încă o șansă de ameliorare a situației care, dacă va fi valorificată rațional, ar putea diminua fenomenul de îmbătrânire a populației. Acesta constă în apropierea generațiilor născute în timpul exploziei demografice din anii '80 de vârsta reproductivă. Astfel, dacă se vor aplica politicile corecte, Moldova ar putea valorifica aceste dividende demografice și diminua povara pe termen lung a fenomenului de îmbătrânire a populației asupra economiei. În caz contrar, pierderea acestei oportunități va duce la o cădere continuă a ratelor de dependență, deoarece ponderile populației cu vârsta aptă de muncă se vor diminua, în timp ce ponderile populației în vârstă vor crește.
- În prezent Moldova cheltuie circa 0,1% din PIB pentru programele de susținere a familiilor și copiilor finanțate din bugetul de stat. Acest procent este mult sub cele înregistrate în alte state europene (Slovenia și Polonia - 0,8%, Cehia - 1,2%, Slovacia - 1,6%, Estonia - 2,2%), unde rata fertilității este de asemenea foarte scăzută. Cu toate că nu implică în mod necesar o relație cauzală, se indică că există loc pentru consolidarea acestui sprijin financiar. Este necesar să se pună accent, în primul rând, pe îmbunătățirea serviciilor destinate familiilor cu copii. Aici putem include în special creșterea finanțării instituțiilor de îngrijire a copiilor și de educație timpurie, a programelor de asistență pentru tineri și instituțiile rezidențiale, serviciile de familie, etc. În plus, ajutoarele financiare pentru familiile nevoiașe, după verificarea veniturilor, ar putea aduce și rezultatele scontate. În final, extinderea pachetului financiar pentru aceste scopuri va fi eficientă doar dacă va fi însoțită de o îmbunătățire calitativă a mecanismelor instituționale care guvernează redistribuirea resurselor. Astfel, această măsură trebuie, cel puțin, să fie bazată pe ajutorul financiar acordat în baza evaluării mijloacelor financiare, astfel încât programele să-și poată atinge mai bine scopul, în timp ce programele de susținere a familiilor trebuie să fie puse în aplicare de o singură autoritate publică cu responsabilități depline (de ex. Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei).
- Povara fiscală legată de îmbătrânirea populației poate fi diminuată cu succes prin implementarea unei reforme exhaustive a sistemului de pensii. Conform unui studiu recent⁵, este necesară implicarea a trei elemente cheie. Prima și cea mai importantă măsură pentru consolidarea fezabilității de lungă durată a sistemului de pensii este dezvoltarea pilonului II obligatoriu. Aceasta înseamnă că o parte a contribuțiilor plătite de către angajatori și angajați, care sunt în prezent redistribuite pensionarilor, va fi acumulată pe conturi individuale, investite în instrumente financiare și plătite la vârsta de pensionare a contribuabilului. Tranziția la pilonul II al sistemului de pensii trebuie să fie lentă pentru a evita deficitele de fonduri lichide la pilonul I, însă în același timp aceasta nu trebuie amânată pentru o perioadă prea îndelungată. Totodată, reforma sistemului de pensii trebuie să fie completată cu unele ajustări parametrice. Aceasta implică o creștere treptată a vârstei de pensionare până la 63 de ani, atât pentru bărbați, cât și pentru femei. Mai mult decât atât, dacă rata de ocupare a forței de muncă nu își va reveni de la tendința de scădere pentru următorii ani, autoritățile ar putea examina creșterea treptată a contribuțiilor de asigurări sociale cu 1 sau 2 p.p.
- Dat fiind faptul că emigrarea amplifică procesul de îmbătrânire a populației prin erodarea bazei fiscale pentru programele publice de asigurări sociale și medicale, autoritățile ar trebui să examineze facilitarea politicilor de imigrare pentru a echilibra această tendință. Așadar, este necesar de a optimiza esențial procesul de angajare a forței de muncă străină prin acordarea acestora drepturi și tratament egal ca și localnicilor. În plus, trebuie simplificate procedurile de obținere a vizelor și permiselor de ședere în Moldova. Acest fapt va permite înlocuirea forței de muncă care a emigrat cu cea străină, având ca rezultat efecte pozitive fiscale și demografice.

⁵ A. Lupușor, "Prețul solidarității între generații și modelul optim pentru reforma sistemului de pensii", Expert-Grup, 2012

Măsuri orizontale

- Politicile specifice care vizează rata natalității nu vor avea impactul dorit, până când generațiile tinere nu vor fi mai sigure în perspectivele de lungă durată a țării și nu vor avea mai multe și mai bune oportunități de angajare. Este esențial ca mediul de afaceri să fie îmbunătățit, prin eliminarea tuturor barierelor instituționale pentru investiții și stimularea activității antreprenoriale. Aceasta trebuie să implice, de asemenea, o modernizare extinsă a serviciilor publice din Moldova prin reformarea sistemului de ocrotire a sănătății, educației, infrastructurii drumurilor și administrației publice. Pe lângă creșterea ratei natalității, îmbunătățirea perspectivelor pe termen lung ale țării va diminua motivația populației cu vârsta aptă de muncă de a migra și, în acest mod, va atenua procesul de îmbătrânire.
- După cum s-a confirmat prin câteva sondaje naționale, o determinantă importantă a emigrării populației apte de muncă este incapacitatea acestora de a-și procura o locuință proprie. Acest fapt, de asemenea, reduce rata natalității, datorită nesiguranței mai mari în ziua de mâine. Astfel, dezvoltarea produselor ipotecare pe termen lung, în special pentru familiile tinere, va soluționa, cel puțin parțial, problema dată. Cu toate acestea, acest lucru trebuie făcut doar prin intermediul mecanismelor pieței, în timp ce responsabilitatea organului de reglementare să fie limitată la îmbunătățirea stimulentele acordate băncilor pentru a dezvolta programe ipotecare acceptabile și a satisface cererea de proprietate imobiliară în Moldova. În special, aceasta trebuie să implice fortificarea drepturilor creditorilor, facilitarea procedurilor de luare a posesie a activelor gajate în caz de nerambursare a creditelor, dezvoltarea sistemului de birouri de credite pentru a diminua asimetria informațională dintre creditori și debitori și îmbunătățirea generală a sistemului judiciar.

■ Capitalul uman: bunăstarea reală a națiunii

Calitatea capitalului uman este principala sursă care determină progresul tehnologic, eficiența utilizării resurselor și, prin urmare, constituie principala premisă pentru dezvoltarea pe termen lung a oricărei țări. Având în vedere resursele naturale limitate și lipsa de acces la mare, ceea ce a influențat permanent acumularea de capital, problema capitalului uman este deosebit de importantă pentru Republica Moldova. Deși factorii geografici nu pot fi schimbați, calitatea capitalului uman poate fi schimbată. Într-adevăr, oamenii se nasc egali și unicii factori care îi schimbă pe parcursul timpului sunt calitatea serviciilor educaționale, de formare profesională și de sănătate. În acest capitol va fi analizată starea acestor trei aspecte principale ale capitalului uman în Moldova.

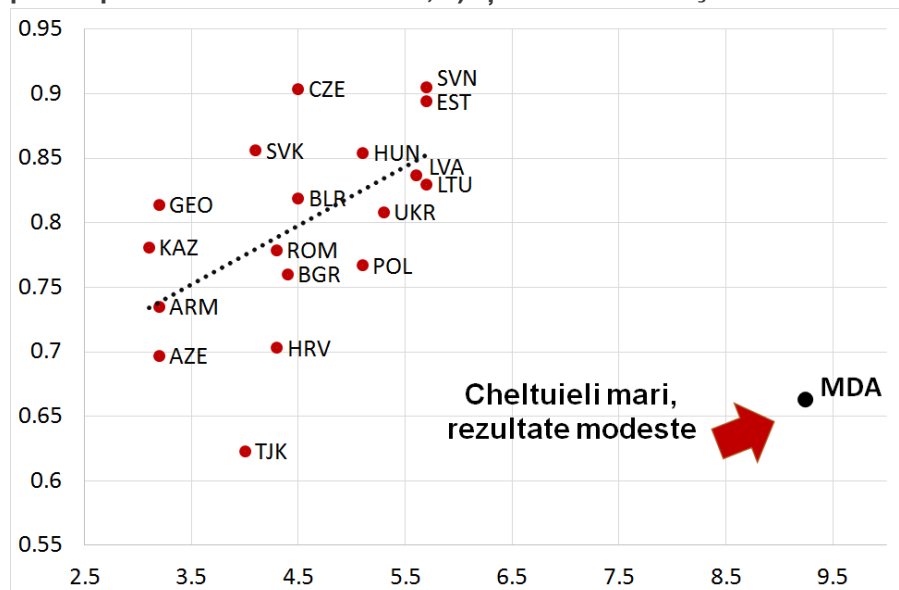
Analiza principalelor evoluții și tendințe

Educația, formarea profesională și sănătatea sunt cei mai importanți factori determinanți ai capitalului uman. Într-adevăr, în cele mai multe cazuri, cunoștințele, competențele și sănătatea influențează productivitatea, sporesc veniturile și bunăstarea persoanelor. Prin urmare, vom adopta o abordare cuprinzătoare a noțiunii de capital uman, analizând succint fiecare dintre aceste trei componente.

Educația

În ultimii ani Republica Moldova a cheltuit permanent sume relativ mari de bani publici pe educație, totalul cheltuielilor bugetare reprezentând mai mult de 8% din PIB, ceea ce constituie cel mai înalt nivel între țările din regiune. În același timp, rezultatele lasă de dorit, accentul fiind pus pe cantitate și nu pe calitate: Moldova a înregistrat una din cele mai mici valori ale indicelui educației calculat de PNUD, ca parte componentă a indicelui de dezvoltare umană (Figura 5).

Figura 5. Corelația între ponderea cheltuielilor publice pentru educație în PIB - axa orizontală (media pentru perioada anilor 2005-2010,%)⁶ și indicele educației - axa verticală (2012)⁷

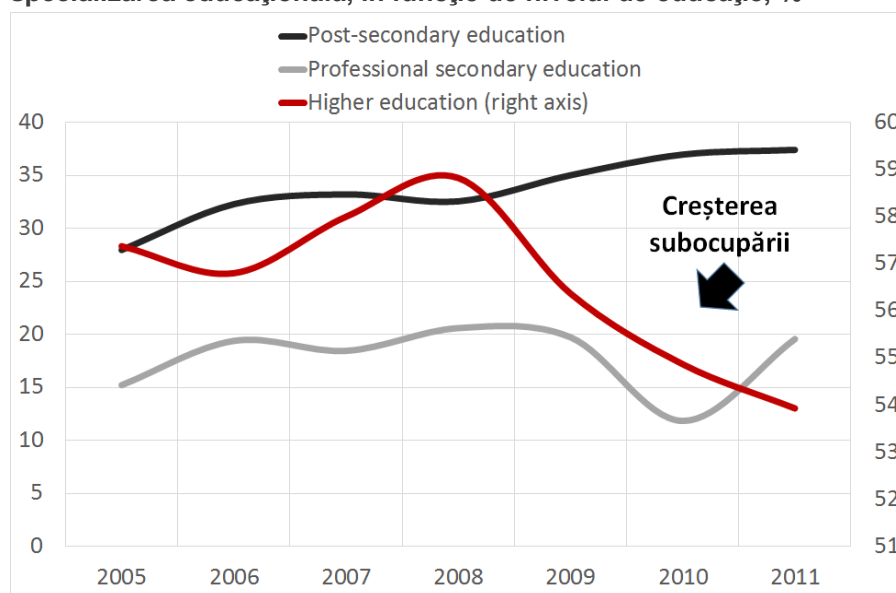
Sursa: Raportul Dezvoltării Umane 2013, PNUD

⁶ Datele pentru anii 2010, 2011 și 2012

⁷ Datorită efectului întârziat asupra calității educației, ponderea medie a cheltuielilor publice pentru educație în PIB a fost corelată cu indicele educației pentru 2012.

Una din consecințele calității inferioare a educației este scăderea continuă a salariilor angajaților cu studii medii și, mai ales, a celor cu studii superioare în comparație cu cei care au studii gimnaziale⁸. Această scădere a rentabilității educației poate fi explicată prin cel puțin doi factori importanți, ambii fiind simptomatici pentru sistemul educațional din Republica Moldova. În primul rând, este vorba de abilitățile și cunoștințele slabe obținute de studenți, care se soldează cu productivitatea scăzută a muncii după angajare. În al doilea rând, Republica Moldova se confruntă cu problema inflației în învățământul superior, cu alte cuvinte, sistemul educațional produce mult mai multe persoane cu studii superioare decât necesitățile din economie. De exemplu, în timp ce ponderea angajaților cu studii superioare a crescut constant de la 17% în 2005 la 23,7% în 2011, ponderea lucrătorilor ale căror specializare profesională corespunde cu specializarea educațională s-a redus (Figura 6).

Figura 6. Ponderea lucrătorilor ale căror specializare profesională corespunde cu specializarea educațională, în funcție de nivelul de educație, %

Sursa: BNS

Astfel, există un număr tot mai mare de persoane care au diplome universitare, dar se angajează la locuri de muncă potrivite mai degrabă pentru absolvenții colegiilor. În consecință, pe lângă faptul că are o calitate inferioară, capitalul uman este distribuit ineficient, ceea ce are repercusiuni dure asupra rentabilității acestuia. Acest fenomen de subocupare a absolvenților universităților dezvăluie cel puțin două defecte majore ale sistemului de învățământ din Moldova. În primul rând, există o mare neconcordanță între cererea de forță de muncă în economie și calificările oferite de sistemul educațional. Acest fapt este deseori confirmat de companiile ce caută mai multe luni un candidat pentru a ocupa un loc de muncă vacant. În al doilea rând, cererea mare pentru studii superioare este atestată în paralel cu interesul scăzut pentru educație și formare profesională (EFP), care trebuie să fie tratată ca un subiect separat în acest capitol.

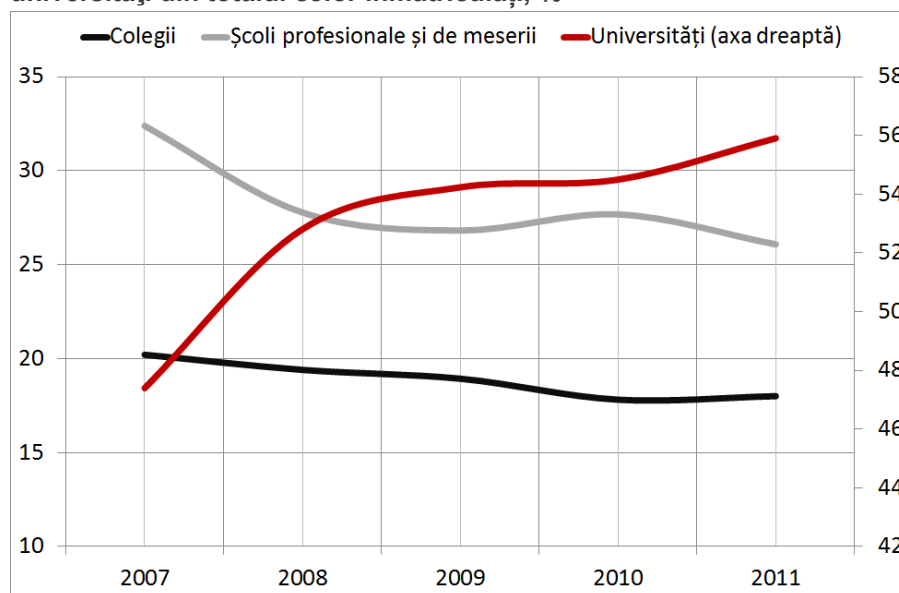
Educația și formarea profesională (EFP)

EFP este cel de-al doilea pilon al capitalului uman, care reprezintă, de obicei, principala sursă pentru obținerea și consolidarea abilităților practice ale forței de muncă. Cu toate acestea, în Republica Moldova EFP reprezintă una din principalele aspecte asociate cu perioada sovietică, având o centralizare excesivă din punct de vedere educațional, managerial și financiar în cadrul Ministerului Educației. Drept consecință, sistemul nu este suficient de flexibil pentru a se adapta rapid la cererea de pe piața muncii, ceea ce duce la o neconcordanță mare între sistemul de învățământ și economie. Nu este de mirare faptul că sistemul EFP din Moldova are un prestigiu social inferior, deoarece absolvenții acestuia au mai puține șanse să obțină un loc de muncă bine plătit, iar riscurile de șomaj sunt mult mai mari. Acest fapt contribuie și la diminuarea

⁸ "Moldova după criza globală: promovarea competitivității și creșterii partajate", Banca Mondială, 2011

esențială a costului de oportunitate al investițiilor în învățământul terțiar, reflectată în creșterea ratei de înmatriculare în învățământul superior din numărul total de elevi înmatriculați, în paralel cu reducerea ratei de înmatriculare în colegii și școli profesionale/școli de meserii (Figura 7).

Figura 7. Ponderea studenților înmatriculați în școli profesionale/școli de meserii, colegii și universități din totalul celor înmatriculați, %

Sursa: BNS

Cu toate acestea, această tendință descrescătoare în înmatricularea la instituțiile de educație și formare profesională nu a fost însoțită de o scădere corespunzătoare a numărului de profesori sau școli. Ca urmare, acest sistem acumulează costuri fixe mari, care sunt deseori nejustificate și care prezintă obstacole semnificative pentru bugetul public. Această problemă este și mai stringentă pentru școlile profesionale și cele de meserii (nivelul inferior al sistemului de EFP), în cadrul cărora statul are cheltuieli mai mari pentru educarea unui student în comparație cu colegiile și, în special, universitățile (Tabelul 1). Prin urmare, repercusiunile asupra capitalului uman sunt determinate nu doar de calitatea slabă a formării, dar și de costurile de oportunitate înalte asociate cu sume mari de bani publici cheltuiți ineficient.

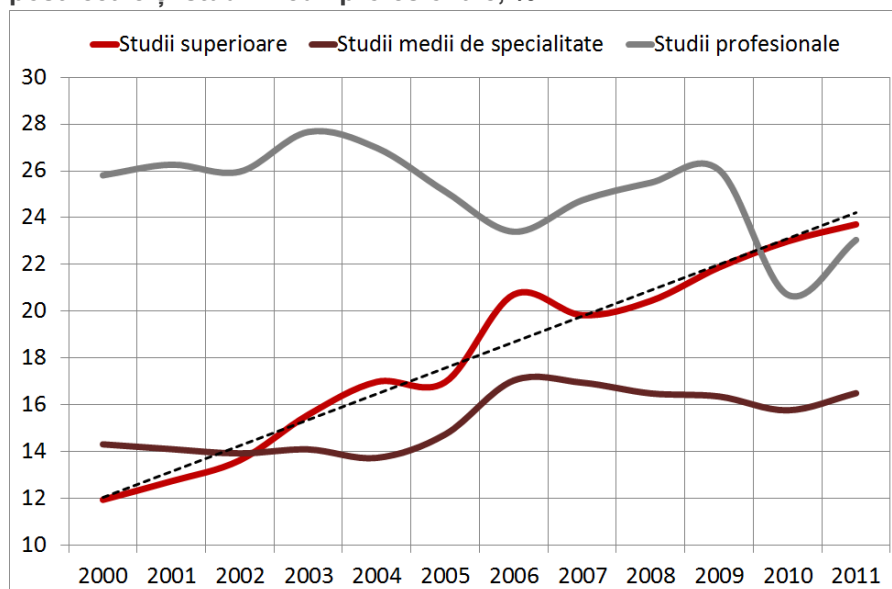
Tabelul 1. Cheltuielile totale pentru formarea unui student pentru fiecare nivel de învățământ profesional în instituție publică, lei (suma anuală pentru un student)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Școli profesionale	8667,1	12267,1	14911,4	17977,7	23127,2	25575,9
Școli de meserii	7731,9	10306,3	12788,7	15057,7	23563,8	21809,8
Colegii	4443,5	5537,5	5818,1	6569,6	7955,9	9310,3
Universități	3674,6	4412,6	5002,7	5890,5	6524,8	7492,0

Sursa: Calculele experților în baza datelor din baza de date BOOST

Reglementarea excesivă de către stat și subvenționarea considerabilă a EFP a împiedicat interesul companiilor private de a avea un rol mai activ în asigurarea formării profesionale, ceea ce a contribuit din nou la sporirea neconcordanței între oferta sistemului educațional și cererea pentru calificări din economie. Prin urmare, absolvenții EFP au avut tot mai multe obstacole să se integreze pe piața muncii, după cum s-a demonstrat prin scăderea ponderii angajaților cu pregătire profesională în totalul forței de muncă (Figura 8).

Figura 8. Ponderea populației ocupate în totalul angajaților, cu studii superioare, postliceale și studii medii profesionale, %

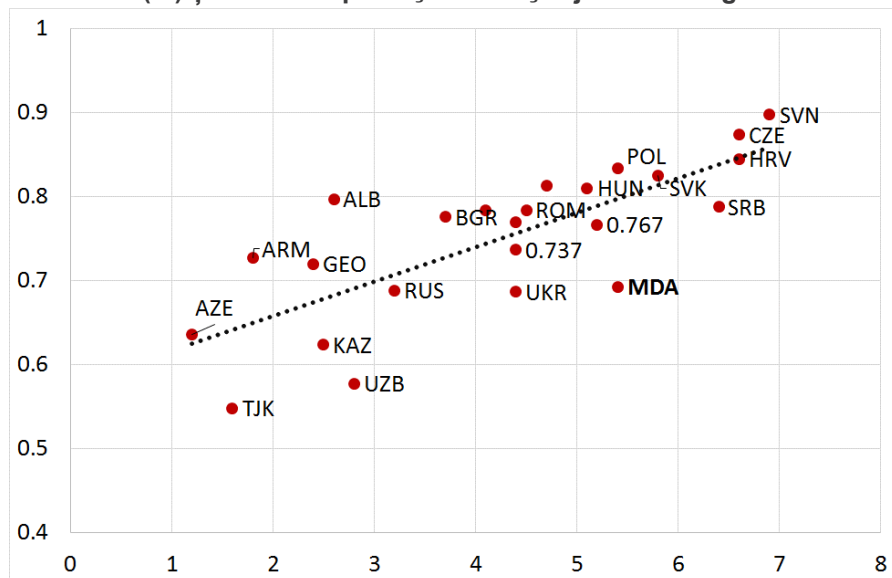

Sursa: BNS

Sistemul sănătății

Cel de-al treilea pilon al capitalului uman - sănătatea - este, de asemenea, limitat de mai multe deficiențe sistemice. La fel ca și în educație, cheltuielile publice pentru sănătate sunt relativ mari (ponderea cheltuielilor publice în PIB depășește media pentru țările din regiune), iar productivitatea sistemului este redusă. Astfel, indicele speranței de viață calculat de PNUD pentru Moldova a înregistrat în 2012 una dintre cele mai mici valori din regiune (Figura 9).

Figura 9. Corelația între ponderea cheltuielilor publice pentru sănătate în PIB - axa orizontală (%) și indicele speranței de viață ajustat la inegalitate – indicele vertical, 2012

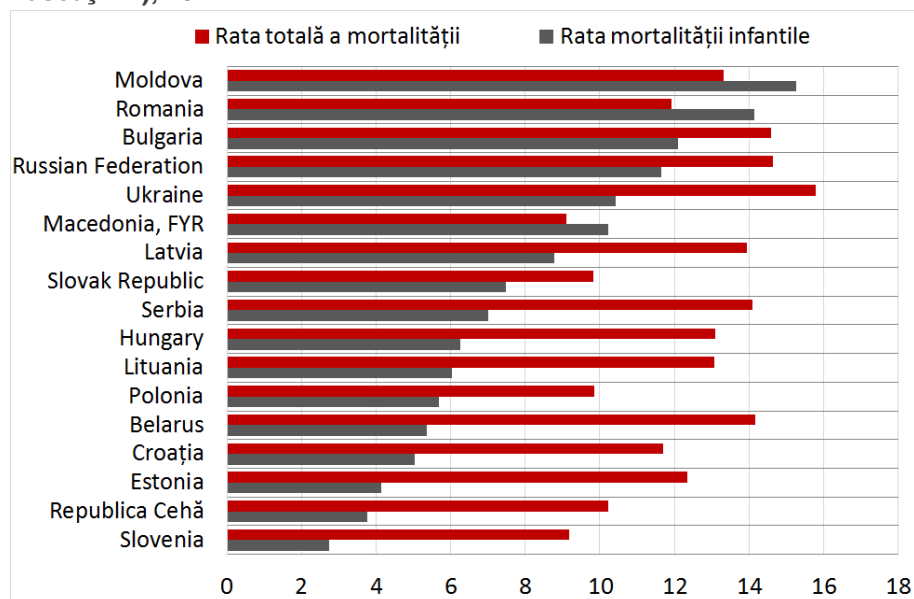

Sursa: Raportul Dezvoltării Umane 2013, PNUD

Ineficiența și calitatea inferioară a sistemului de sănătate din Republica Moldova sunt, de asemenea, confirmate prin ratele relativ mari ale mortalității și mortalității infantile, în comparație cu alte țări din regiune (Figura 10). Acestea sunt determinate, în mare parte, de ponderea mare a populației rurale, sănătatea cărora este mai rea din cauza accesului mai limitat la serviciile de sănătate. Astfel, un studiu recent a

demonstrat că ponderea populației din mediul rural care a apelat la serviciile medicale în ultimele 4 săptămâni este mult mai mică (16,8%), comparativ cu populația urbană (22,9%)⁹. O altă problemă se referă la acoperirea insuficientă a asigurărilor obligatorii de asistență medicală: aproximativ 30% din populație nu este asigurată de Comisia Națională de Asigurări în Medicină.

Figura 10. Rata mortalității (la 1000 persoane) și rata mortalității infantile (la 1000 născuți-vii), 2011

Sursa: Banca Mondială

Mai mult decât atât, speranța de viață sănătoasă este relativ scăzută, iar speranța de viață a bolnavilor este comparabilă cu alte țări din regiune. Acest fapt generează presiuni fiscale asupra bugetului public al sănătății, deoarece oamenii trec mai repede de la calitatea de contribuabil la sistemul public de sănătate la calitatea de beneficiar al acestuia¹⁰. În consecință, sectorul se confruntă cu un cerc vicios, deoarece calitatea proastă a serviciilor publice de sănătate contribuie la agravarea stării de sănătate a populației, care, la rândul său, exercită presiuni suplimentare asupra sistemului și împiedică tot mai mult modernizarea serviciilor.

Recomandări de politici

Calitatea capitalului uman constituie o premisă esențială pentru creșterea competitivității și dezvoltarea economică și socială a Republicii Moldova. Cu toate acestea, în prezent, aceasta reprezintă mai degrabă o constrângere, decât un stimulent. Principalul motiv constă în mai multe deficiențe structurale legate de calitatea cunoștințelor și competențelor oferite de instituțiile de învățământ, precum și ineficiența sistemului de sănătate. Mai mult decât atât, aceste probleme au tendința de autorealizare, deoarece calitatea slabă a capitalului uman determină, la rândul său, ineficiența instituțiilor, care afectează și mai mult calitatea capitalului uman. Emigrarea ulterioară agravează acest proces și mai mult, deoarece cetățenii moldoveni obțin, de obicei, locuri de muncă cu calificări inferioare, în comparație cu nivelul lor de studii, ceea ce transformă procesul de exod al creierelor în "irosirea creierelor". Prin urmare, măsurile care vizează îmbunătățirea calității capitalului uman ar trebui să fie axate pe toți cei trei piloni menționați în acest capitol: educație, formare profesională și sănătate. Cele mai strategice priorități politice trebuie să fie următoarele:

- Problema inflației în învățământul superior nu poate fi rezolvată doar prin impunerea unor cote de înmatriculare la universități. La nivel macroeconomic, această abordare mecanică duce la alocarea suboptimă a resurselor umane în cadrul economiei, deoarece guvernul are cunoștințe limitate cu

⁹ "Accesul populației la serviciile de sănătate", Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, 2011

¹⁰ A. Oprunenco, A. Popa, E. Ghergheliiu, "Investigarea transparenței și eficienței economice a utilizării fondurilor Companiei Naționale de Asigurări în Medicină", Expert-Grup, 2011

privire la cererea reală de pe piața forței de muncă. La nivel microeconomic, aceasta generează riscul corupției, limitează autonomia instituțiilor de învățământ superior și, în general, nu abordează în mod adecvat cauzele fundamentale ale intereselor mari ale studenților față de învățământul terțiar. De fapt, prioritatea-cheie a politicilor publice în domeniul educației ar trebui să fie diminuarea neconcordanței între oferta de calificări în cadrul sistemului și cererea de competențe din economie. Cea mai bună modalitate de realizare a acestui scop este implementarea unei reforme cuprinzătoare a sectorului educațional prin acordarea unui grad mai mare de autonomie pentru instituțiile de educație, precum și crearea de stimulente adecvate pentru companii, pentru ca acestea să se implice mai mult în procesul de oferire a educației. Acest obiectiv este mai important în special pentru sistemul de EFP, în cadrul căruia sectorul privat ar trebui să aibă un rol mai mare în procesul decizional cu privire la planurile de înmatriculare și curriculum și să participe mai activ la examinarea și oferirea abilităților practice. Aceste măsuri vor elimina rigiditatea actuală a sistemului de învățământ și vor spori corelarea între cererea și oferta de calificări.

- Educația și, în special, instruirea practică sunt, de asemenea, oferite în afara universităților sau a instituțiilor de EFP. Companiile private investesc adesea în formarea inițială, recalificarea sau formarea continuă a personalului lor. Cu toate acestea, în Republica Moldova acest proces este limitat de mai multe bariere juridice. De exemplu, cheltuielile pentru învățământ sunt tratate ca ajutoare materiale pentru angajați și sunt supuse impozitării, Codul Muncii nu este bine elaborat pentru a permite companiilor să semneze contracte de ucenicie, iar în unele domenii (de exemplu, electricitate) formarea este monopolizată de stat. Prin urmare, guvernul ar trebui să asigure deductibilitatea fiscală a cheltuielilor pentru educație rezonabile, legislația muncii ar trebui să conțină prevederi clare despre dreptul companiilor de a semna contracte de ucenicie cu studenții pentru o anumită perioadă, iar piața serviciilor de formare ar trebui să fie complet liberalizată și barierele de intrare trebuie eliminate.
- Sistemul de sănătate din Moldova este unul din cele mai slabe comparativ cu alte țări din regiune. Problemele principale sunt legate de eficiența cheltuielilor publice (mai ales pentru menținerea infrastructurii imense); diviziunea neclară a responsabilităților între principalele instituții implicate; calitatea slabă a serviciilor de sănătate și guvernarea corporativă ineficientă în cadrul Comisiei Naționale de Asigurări în Medicină¹¹. În vederea soluționării acestor probleme este necesară consolidarea bazei fiscale, prin creșterea numărului de contribuabili (în prezent, doar aproximativ o treime din persoanele asigurate contribuie la sistem). În special, guvernul ar trebui să aplice niște criteriile de eligibilitate mai stricte pentru cei care beneficiază de subvenții publice de asigurări medicale și ar trebui să asigure o direcționare mai bună a sistemului. În plus, este necesar să se prevadă stimulente adecvate pentru ca oamenii să participe în cadrul sistemului, prin sporirea transparenței și responsabilității instituțiilor-cheie implicate (Ministerul Educației și Comisia Națională de Asigurări în Medicină), prin extinderea listei de servicii medicale și medicamente acoperite de asigurările medicale și îmbunătățirea calității generale a serviciilor de sănătate.

¹¹ A. Oprunenco, A. Popa, E. Ghergheliiu, "Investigarea transparenței și eficienței economice a utilizării fondurilor Companiei Naționale de Asigurări în Medicină", Expert-Grup, 2011

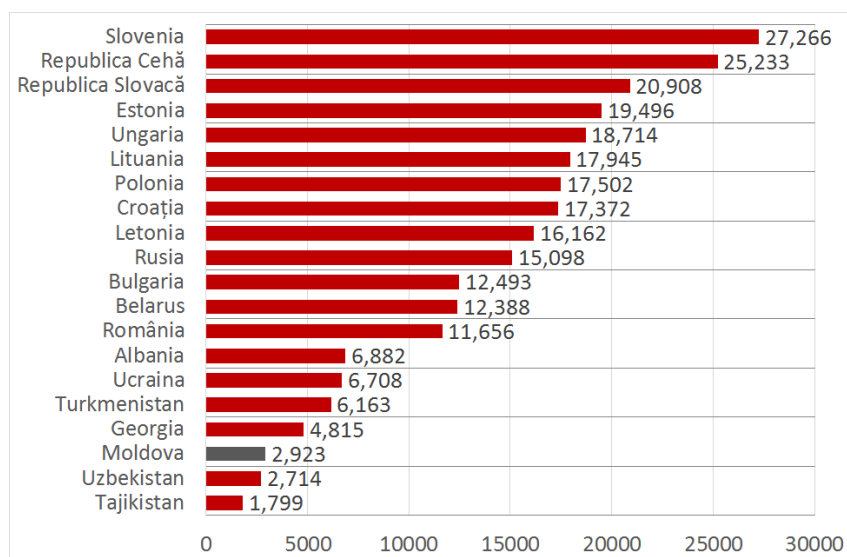
■ Economia Moldovei: provocări pentru valorificarea potențialului

În acest capitol, vom demonstra că, în pofida creșterii robuste atestate în economia Moldovei în ultimii ani, aceasta a rămas sub nivelul său potențial. Principalele constrângeri sunt legate de toate componentele cheie ale economiei naționale: capitalul și forța de muncă sunt insuficiente, iar eficiența alocării acestora este slabă. În vederea valorificării potențialului economic inactiv, este necesar de a aborda fiecare din aceste componente prin măsuri verticale și orizontale de politici.

Analiza principalelor evoluții și tendințe

Moldova are o economie mică și deschisă, cu dezechilibre structurale mari. În ultimii ani, aceasta a fost determinată, în principal, de către migrație și remitențe care au alimentat consumul, au combătut sărăcia și au atenuat presiunile pe piața forței de muncă. Pe de altă parte, acestea au asigurat "zona de confort" a factorilor de decizie și nu au oferit stimulentele adecvate pentru a orienta economia spre creșterea durabilă. Climatul de afaceri a rămas slab dezvoltat, creditele bancare – puține, iar investițiile – limitate. În consecință, un motor al economiei moldovenești (consumul finanțat din remitențe) a funcționat bine, iar celălalt motor (exporturile susținute de investiții) a fost aproape nefuncțional. Acestea au adus țara într-o capcană politică¹², ceea ce a împiedicat competitivitatea externă a exportatorilor și a intensificat dezechilibrele de cont curent la niveluri nesustenabile¹³. Nu este de mirare faptul că Moldova înregistrează una dintre cele mai mici valori ale PIB-ului pe cap de locuitor în țările CSI și cea mai mică valoare a PIB-ului în Europa (Figura 11). Astfel, chiar dacă PIB-ul Republicii Moldova pe cap de locuitor va crește cu 50% mai rapid decât valoarea mediană din țările ECE, acesta va ajunge la nivelurile din ECE peste aproximativ 30 de ani. Această perioadă de egalizare poate fi mai lungă sau mai scurtă, în funcție de calitatea politicilor publice și de capacitatea economiei moldovenești de a face față concurenței ascendente a factorilor de producție (ISD, forța de muncă) în regiune. În orice caz, acesta este un indicator plauzibil al diferenței de dezvoltare economică între Republica Moldova și vecinii săi.

Figura 11. PIB-ul pe cap de locuitor, media în perioada anilor 2005-2012, paritatea puterii de cumpărare, USD

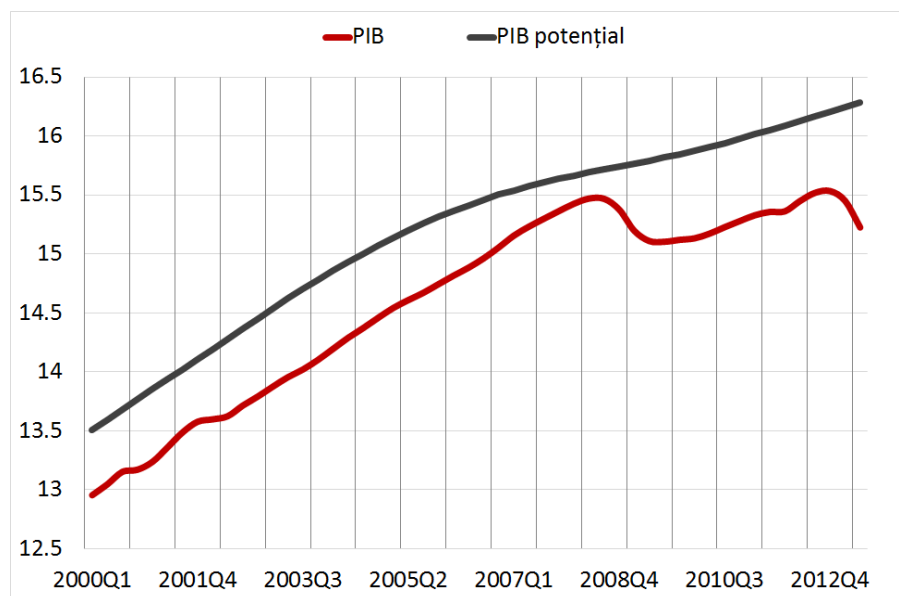
Sursa: World Economic Outlook, FMI

¹² Banca Mondială, "Moldova după criza globală: promovarea competitivității și creșterii partajate", 2011

¹³ R. Gucci, R. Kirchner, "Sustenabilitatea contului curent în Moldova: implicații de politici", German Economic Team Moldova, 2013

În pofida creșterii robuste în perioada anilor 2010-2011 (care a cumulat aproximativ 14%), economia Moldovei a “plutit” sub nivelul său potențial (Figura 12), înainte de a se “scufunda” din nou în recesiune în anul 2012, cu o reducere de 0,8% a PIB-ului real. Această volatilitate puternică a fost determinată de o combinație de factori: situația economică dificilă din regiune, condițiile meteorologice nefavorabile și incertitudinea politică internă. Astfel, economia moldovenească are nevoie de o creștere economică robustă, nu numai pentru a ajunge la valorile mediane înregistrate în alte țări din ECE, dar și pentru a fi în stare să valorifice potențialul său.

Figura 12. Discrepanța între PIB-ul actual și cel potențial, prețuri constante (2000 = 100%), logaritmi naturali

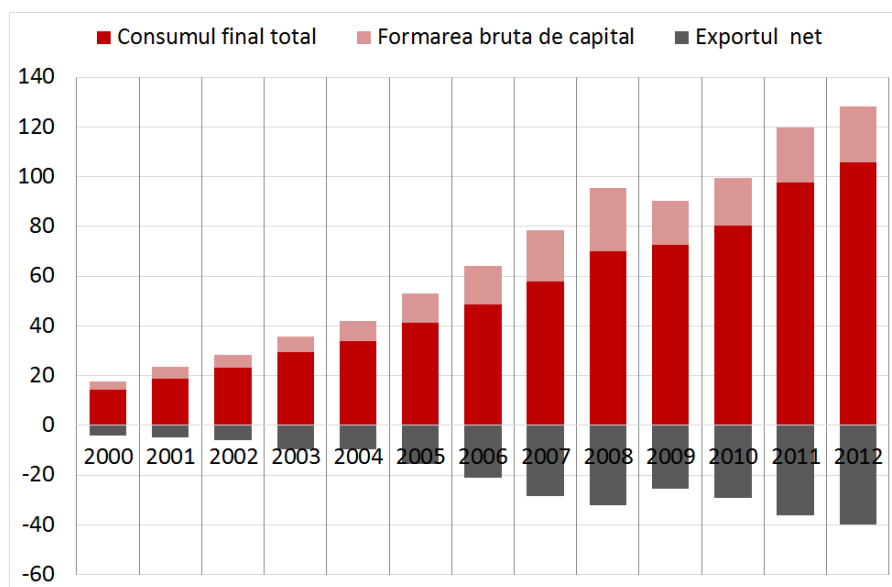

Sursa: *Calcululele autorilor¹⁴ pe baza datelor BNS*

Performanța slabă a economiei moldovenești în raport cu nivelul său potențial în ultimii ani, este, probabil, cea mai elocventă caracteristică ce denotă deficiențele modelului său de creștere. Acest decalaj de productivitate a fost determinat, în principal, de numărul mare al populației apte de muncă, dar fără loc de muncă. În ultimii ani, rata de ocupare s-a diminuat de la 54,8% în 2000 la 38,4% în 2012. Cel mai mare impact a fost resimțit în mediul rural, unde rata de ocupare aproape că s-a înjumătățit, din cauza declinului continuu din sectorul agricol: ponderea agriculturii în valoarea adăugată brută totală s-a redus treptat de la 29% în 2000 la numai 13,1% în 2012. Acesta a fost condiționat și de emigrarea masivă a persoanelor apte de muncă, precum și de salariile de rezervă înalte din cauza fluxului tot mai mare de remitențe. Reducerea ratei de ocupare a forței de muncă a avut loc în paralel cu o activitate de investiții foarte redusă: totalul investițiilor pe cap de locuitor este printre cele mai mici din regiune, iar contribuția pozitivă la creșterea economică din consumul de bunuri de investiții a fost sistematic umbrită de contribuția negativă a deficitului comercial (Figura 13). Prin urmare, creșterea economică nu a generat locuri de muncă, fiind alimentată mai mult de factorii externi (remitențe), decât de cei interni (investiții, muncă sau inovații tehnologice).

¹⁴ PIB potențial a fost derivat din estimarea empirică a funcției de producție Cobb-Douglas a economiei Republicii Moldova: Nivelul potențial al forței de muncă a fost determinat, pornind de la ipoteza că numărul de angajați apti de muncă este mai mare cu 25%. Nivelul potențial de capital a fost obținut prin aplicarea filtrului Hodrick-Prescott ($\lambda = 1600$). În plus, în scopul asigurării diminuării rentabilității la scară, a fost aplicată următoarea ipoteză: Perioada de estimare este 2000:1 – 2012:4.

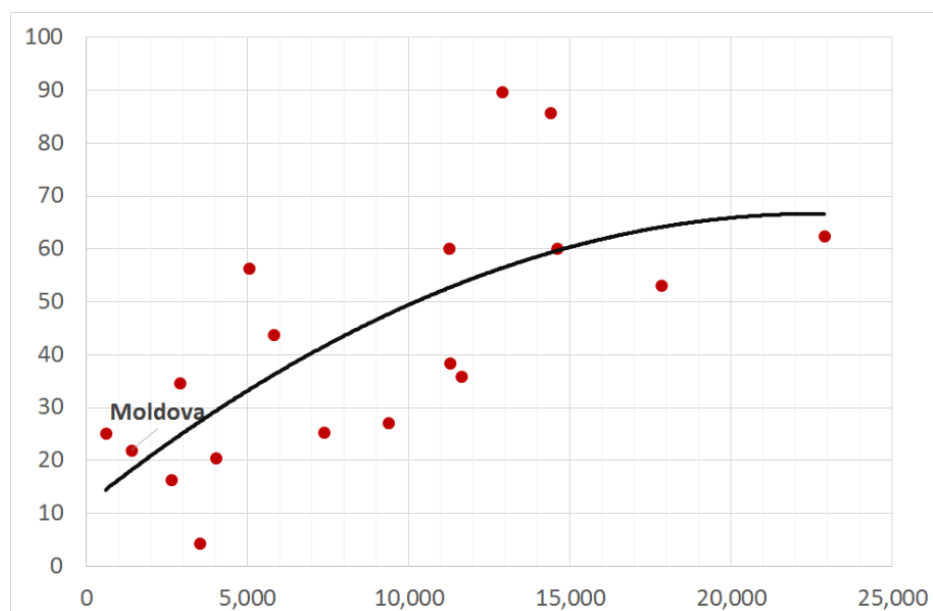
Figura 13. Structura PIB-ului, metoda cheltuielilor, prețuri constante (2005 = 100%), miliarde lei

Sursa: Calculele autorilor în baza datelor BNS

Creșterea dezechilibrelor comerciale confirmă modelul de creștere deficient urmat de economia Republicii Moldova și este un simptom al climatului de afaceri precar și gradul scăzut de competitivitate a exporturilor. Exporturile Moldovei de bunuri și servicii în ultimii ani au reprezentat aproximativ 35%-40% din PIB, adică mai mult decât în Tadjikistan (30%) sau Armenia (20%), dar mult mai puțin decât în Letonia (45%), Ucraina (47%), Republica Kârgâzstan (52%), Bulgaria (59%) sau Lituania (61%). Pe lângă faptul că au scăzut, exporturile moldovenești sunt extrem de concentrate, atât din punct de vedere al acoperirii geografice, cât și al structurii produselor: mai mult de jumătate din exporturile de bunuri sunt îndreptate numai în trei țări (Rusia, România și Italia), iar o treime sunt reprezentate de fructe și legume, îmbrăcăminte și băuturi. Întrucât concentrația mare a exporturilor în funcție de destinații poate fi explicată prin proximitatea geografică, lipsa barierelor lingvistice și legăturile istorice (modelul de gravitație comercială), concentrația de produse exportate relevă constrângeri structurale semnificative. Este important faptul că aceste constrângeri sunt mai degrabă de origine internă, decât externă, deoarece Republica Moldova poate exporta fără taxe aproape toate produsele în UE în cadrul preferințelor comerciale autonome și în CSI, în conformitate cu acordurile bilaterale de liber schimb. Astfel, barierele comerciale netarifare interne constituie o mare problemă, care este legată în primul rând de nivelul inferior al infrastructurii rutiere și al infrastructurii calității. Mai mult decât atât, este dificil de a exporta, atunci când nivelul de dezvoltare economică este scăzut (diagrama #), ceea ce înseamnă că performanța slabă de export a producătorilor din Moldova este pur și simplu rezultatul unei economii slab dezvoltate.

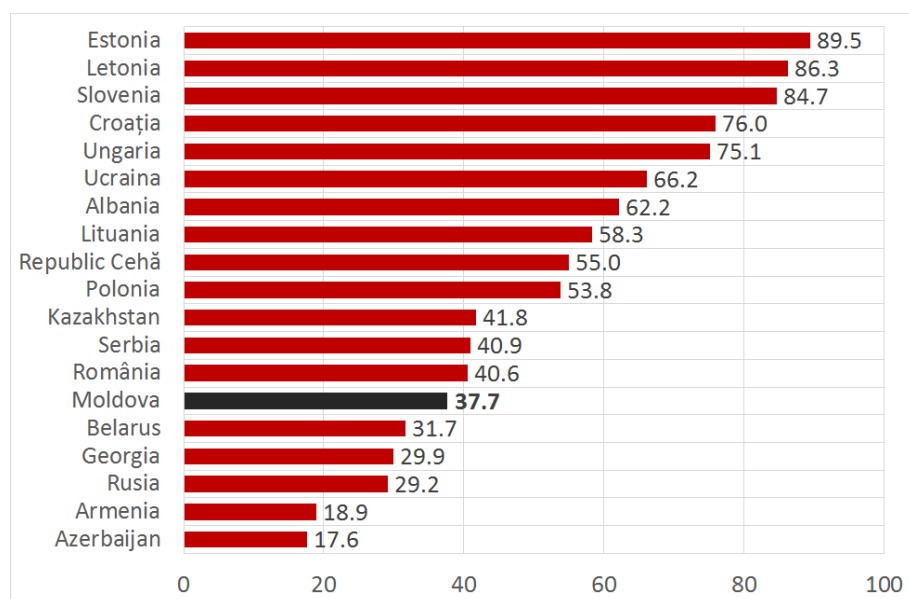
Figura 14. Corelația dintre ponderea exporturilor în PIB și PIB-ul pe cap de locuitor, USD, media pentru anii 2005-2011

Sursa: Calculele autorilor în baza datelor FMI și ale Băncii Mondiale

Competitivitatea producătorilor locali este, de asemenea, subminată de accesul redus la credite. Ponderea creditelor bancare în PIB este una dintre cele mai scăzute din regiune (Figura 15), care se explică în primul rând prin factorii asociați cu oferta (de exemplu, aversiunea puternică a băncilor față de risc, ca urmare a aplicării ineficiente și limitării drepturilor creditorilor, asimetria informațională și incertitudinea macroeconomică persistentă). Aceste constrângeri de lichiditate nu permit companiilor să modernizeze echipamentul sau să perfecționeze ciclul de producție, ceea ce rezultă în industrii și exporturi cu valoare adăugată redusă și volatilitate: ponderea produselor avansate tehnologic în totalul exporturilor moldovenești este de numai 5% și constituie cel mai mic nivel din UE și unul dintre cele mai mici nivele din țările CSI.

Figura 15. Creditul intern oferit de sectorul bancar (% din PIB), media pentru 2005-2011

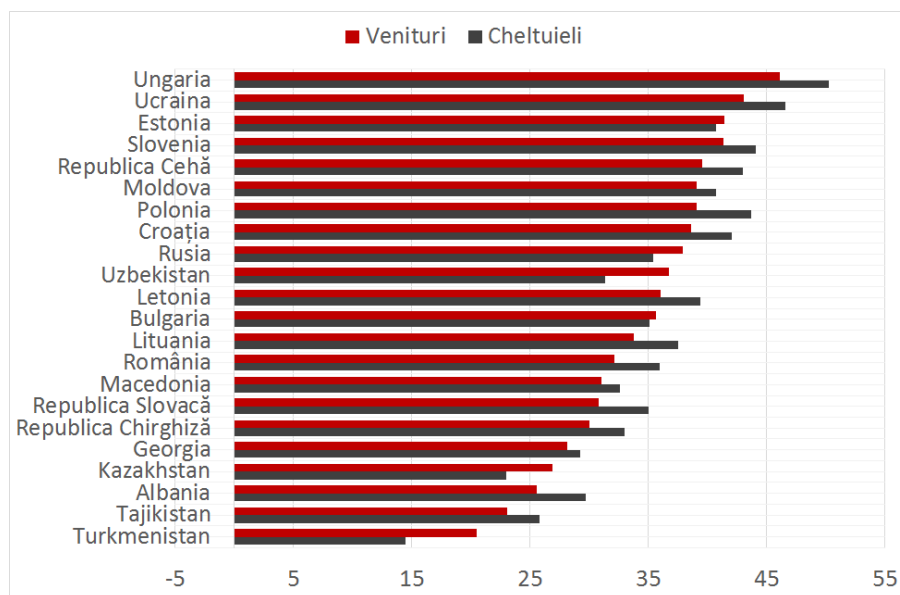
Sursa: Banca Mondială

Implicații mai largi și riscuri

Povara instituțiilor slabe, accesul redus la finanțare și accesul limitat la piețele externe au fost resimțite în primul rând de către întreprinderile mici și mijlocii (IMM-uri). Pe măsură ce continuau să aspire la investiții, IMM-urile au avut o performanță foarte scăzută în comparație cu întreprinderile mari. Deși reprezintă aproximativ 98% din numărul total de companii, IMM-urile angajează doar 58% din totalul forței de muncă, ceea ce este mult mai puțin în comparație cu alte țări europene (~65%-70%)¹⁵. Mai mult decât atât, profiturile totale acumulate de către IMM-uri în perioada anilor 2005-2012 au reprezentat, în medie, doar 60% din profiturile realizate de întreprinderile mari. Implicațiile sectorului slab dezvoltat al IMM-urilor asupra economiei moldovenești sunt caracterizate prin două aspecte: (i) se generează stimulente pentru mulți întreprinzători mici de a practica activități informale, în principal din motive de evaziune fiscală, și (ii) se limitează concurența în diverse sectoare economice care, la rândul său, subminează stimulentele pentru inovații. Drept rezultat, factorii de producție, în afară de faptul că sunt limitați, după cum am văzut în capitoul anterior, sunt utilizați ineficient pe termen scurt și irosiți pe termen lung. Ponderea mare a economiei naționale, în care nu se aplică procedurile de impozitare și contabilitate formală, împreună cu costurile de oportunitate asociate cu utilizarea ineficientă a resurselor, explică încă o dată decalajul mare de productivitate înregistrat în ultimii ani.

Acest potențial imens și nevalorificat al economiei moldovenești este cea mai importantă repercusiune a problemelor sale structurale: instituții slabe, incertitudinea politică și infrastructura slab dezvoltată. Un alt factor determinant important este implicarea excesivă a statului în economie: în ultimii ani, ponderea cheltuielilor publice totale în PIB se situa la aproximativ 40%. Acest fapt are cel puțin două consecințe majore. În primul rând, este un factor suplimentar care induce ineficiență în alocarea resurselor existente, în principal prin sistemul extins de întreprinderi de stat, care au, de obicei, performanțe mai mici în comparație cu întreprinderile private¹⁶. În al doilea rând, elimină investițiile private, datorită presiunii fiscale necesare pentru a finanța sectorul public extins, ceea ce se reflectă în ponderea relativ mare a veniturilor publice în PIB (Figura 16).

Figura 16. Totalul veniturilor și cheltuielilor publice, media pentru anii 2005-2012, ponderea în PIB, %

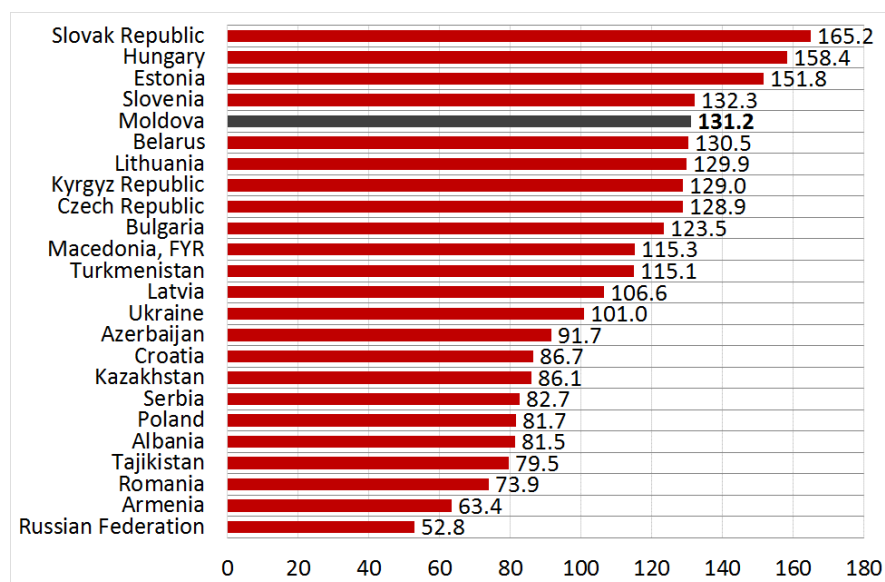
Sursa: World Economic Outlook, FMI

¹⁵ Datele sunt calculate ca valori medii pentru perioada anilor 2005-2011

¹⁶ Banca Mondială, "Moldova după criza globală: promovarea competitivității și creșterii partajate", 2011

Sectorul IMM-urilor slab dezvoltat și întreprinderile de stat mari explică rigiditatea relativă a economiei Moldovei și, prin urmare, subminează capacitatea sa de a se adapta rapid la diverse șocuri externe. Efectele fluctuațiilor cererii externe, condițiile comerciale sau investițiile străine directe nu sunt triviale pentru Republica Moldova, deoarece economia Moldovei este una din cele mai deschise economii din regiune (Figura 17) și, prin urmare, este foarte expusă la condițiile economice globale. Într-adevăr, estimările empirice¹⁷ confirmă gradul mare de expunere a economiei Republicii Moldova la șocurile din PIB-ul principalilor săi parteneri comerciali (UE și Rusia), care se estimează că vor dura doi ani și chiar mai mult. Prin urmare, Republica Moldova nu a rămas imună la dificultățile economice cu care se confruntă UE și CSI, care s-au agravat în anul 2012, principalele canale de transmitere fiind reducerea investițiilor străine directe și a exporturilor cu 43,3% și, respectiv, 2,2%, și o încetinire a creșterii remitențelor.

Figura 17. Ponderea comerțului extern în PIB, media pentru anii 2005-2011, %

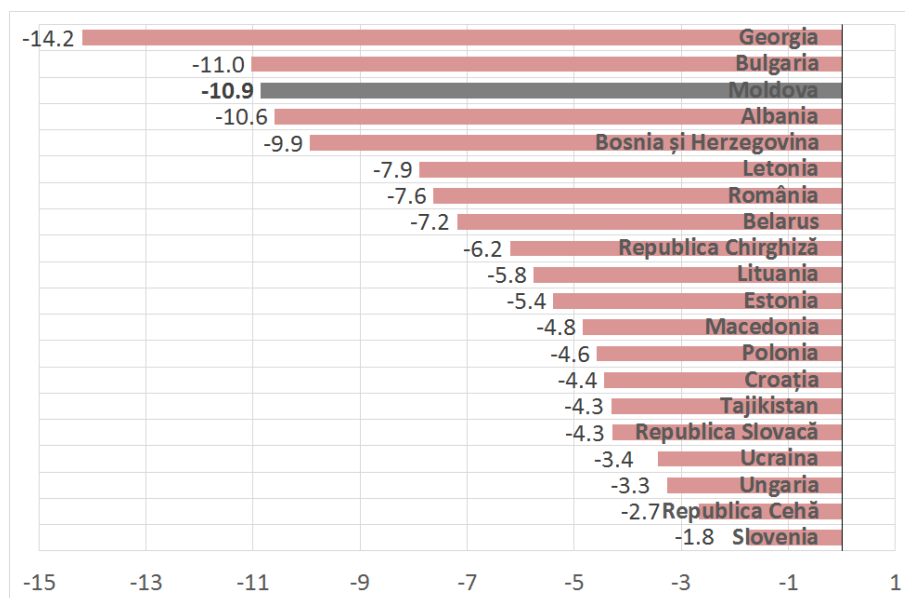

Sursa: Banca Mondială

Această expunere la șocurile externe agravează problema deficitului de cont curent, care ar putea avea repercusiuni puternice pe termen lung, dacă nu va fi creată o sursă de finanțare durabilă. În mod obișnuit, deficitele de cont curent sunt compensate de conturile de capital și conturile financiare, aceste surse ar putea proveni din investiții de portofoliu și investiții străine directe. În plus, acestea ar putea fi atenuate printr-o rată mai mare a economiilor naționale, care în Republica Moldova este în prezent una dintre cele mai mici din regiune. . Ca rezultat, Moldova cheltuiește mult mai mult peste hotare, în comparație cu veniturile pe care le primește din străinătate, ceea ce contribuie la faptul că deficitul de cont curent este unul dintre cele mai mari față de alte țări din CSI (Figura 18).

¹⁷ A. Lupusor, A. Babin, A. Popa, "Cât de vulnerabilă este economia moldovenească la șocurile economice externe? Prognoze pentru 2012", Expert-Grup, 2012

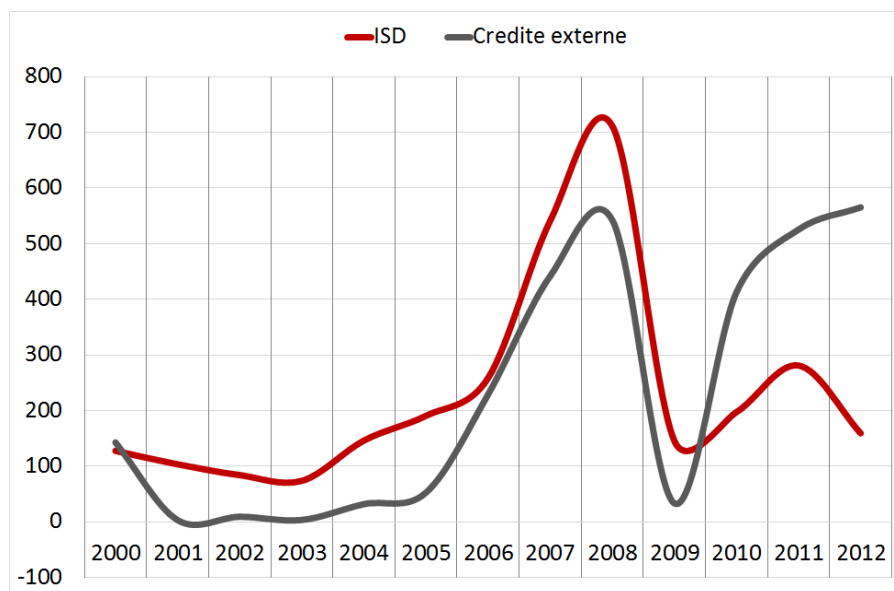
Figura 18. Ponderea deficitului de cont curent în PIB, media pentru anii 2005-2012, %

Sursa: FMI

Cu toate acestea, principala provocare asociată cu acest dezechilibru nu este legată de mărimea deficitului, ci mai degrabă de sursele de finanțare: începând cu anul 2010 deficitul de cont curent a fost acoperit în principal din credite externe, atât publice, cât și private, care depășesc vizibil ISD (Figura 19). Prin urmare, durabilitatea acestui dezechilibru pe termen lung este condiționată de eficiența de utilizare a acestor fonduri în scopul generării excedentelor viitoare și compensării deficitului curent. În acest context, există cel puțin trei provocări principale: (i) o mare parte (aproximativ 40% în 2012) din aceste credite externe au fost contractate de către autoritățile monetare sau guvernamentale, care, de obicei, nu sunt cei mai buni investitori; (ii) climatul de afaceri slab induce incertitudine și subminează eficiența activității de investiții private; (iii) gradul de îndatorare externă a Republicii Moldova este relativ mare, în principal datorită sectorului privat, care limitează spațiul pentru extindere continuă (Figura 20).

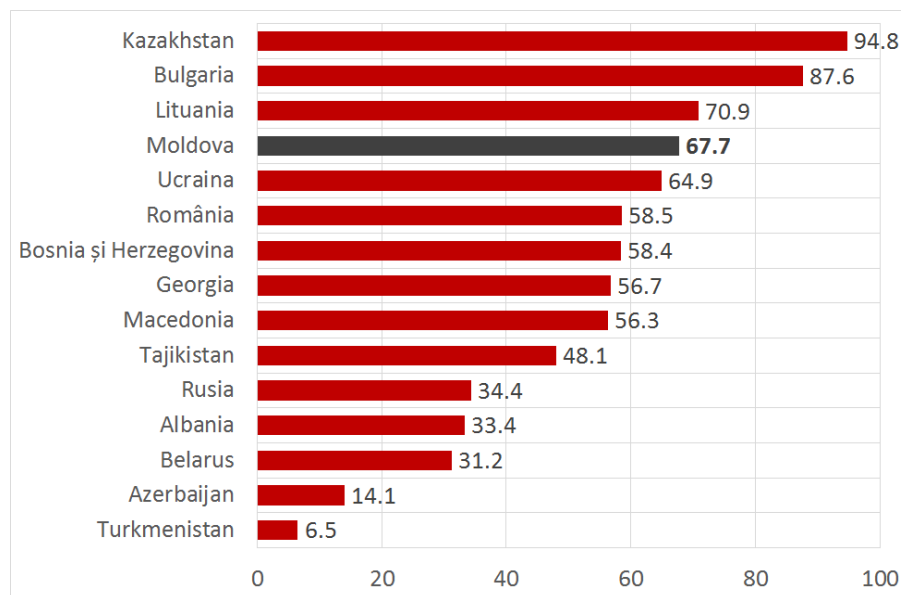
Figura 19. Principalele surse de finanțare ale deficitului de cont curent în Republica Moldova, mil. USD.

Sursa: BNM

Astfel, în condițiile actuale, perspectivele ca deficitul de cont curent să fie compensat în totalitate prin fluxurile financiare viitoare, generate de aceste investiții, sunt destul de sumbre. Prin urmare, acest fapt îngreunează sustenabilitatea contului curent pe termen lung, ceea ce a fost confirmat și prin dovezi empirice¹⁸. În cele din urmă, cineva va trebui să „achite datoriile”, ceea ce constituie o povară mare asupra generațiilor viitoare și ar putea afecta încrederea investitorilor în perspectivele pe termen lung ale acestei țări.

Figura 20. Stocul datoriei externe (% din VNB), media pentru anii 2005-2011

Sursa: Banca Mondială

Recomandări de politici

Economia Moldovei este constrânsă de trei factori principali: (i) deficitul de capital, (ii) forța de muncă deficitară și slab pregătită (iii) eficiența scăzută în combinarea acestor doi factori. În special, sunt limitate investițiile din cauza climatului de afaceri slab dezvoltat și costului înalt al capitalului, forța de muncă este deficitară din cauza emigrației și a salariului minim mare față de salariul curent, iar eficiența este slabă din cauza sectorului IMM slab dezvoltat, sistemului extins al întreprinderilor de stat și deficitului de capital. Infrastructura precară și instituțiile slabe agravează această problemă. Ca urmare, economia Moldovei, în pofida creșterii relativ robuste, a avut în mod constant o performanță redusă în raport cu nivelul său potențial. Prin urmare, acțiunile principale de politică ar trebui să fie axate pe valorificarea acestui potențial, luând în considerare fiecare factor de producție: capitalul, munca și eficiența. În cele din urmă, eliminarea deficiențelor va contribui la o economie mai competitivă bazată pe modelul de creștere stimulată de investiții și export. Aceasta va restabili, de asemenea, sustenabilitatea contului curent, deoarece va spori sursele de finanțare a acestora și, prin urmare, va consolida stabilitatea macroeconomică pe termen lung.

Măsurile care vizează deficitul de capital

- Economii interne reduse, împreună cu mijloacele de producție depreciate, determină o necesitate puternică pentru investiții străine directe. Cu toate acestea, această cerere de ISD este greu de realizat din cauza climatului de afaceri slab dezvoltat, instabilității macroeconomice și incertitudinii politice. Pentru a soluționa problema deficitului de capital este nevoie de simplificarea reglementărilor pentru desfășurarea afacerilor (în special a celor legate de obținerea permiselor de construcție și accesului la terenuri), modernizarea sistemului judiciar, consolidarea drepturilor de proprietate, consolidarea capacităților și acordarea unui grad mai mare de independență autorităților

¹⁸ R. Gucci, R. Kirchner, "Sustenabilitatea contului curent în Moldova: implicații de politici", German Economic Team Moldova, 2013

de protecție a concurenței, reformarea sistemului de achiziții publice, îmbunătățirea administrării fiscale în primul rând prin implementarea soluțiilor informatice și creării ghișeelor unice și reducerea costurilor și a timpului necesar pentru trecerea frontierei. Cu toate acestea, aceste ajustări instituționale nu vor aduce rezultatele dorite, dacă autoritățile publice și angajații lor nu-și vor schimba modalitatea de comunicare și interacțiune cu întreprinderile. În special, autoritățile vamale și fiscale ar trebui să faciliteze activitatea comercială și economică și să nu manifeste atitudini similare cu cele ale ofițerilor de poliție.

- Problema deficitului de capital poate fi, de asemenea, soluționată, cel puțin parțial, cu surse locale. Tradițional, sectorul bancar din Moldova a fost bogat în lichidități, din cauza aversiunii puternice a băncilor față de risc și oportunităților limitate de investiții. De obicei, acești bani sunt păstrați în active sigure (de exemplu, titluri de stat sau certificatele BNM) sau sunt inactive, ceea ce are implicații negative asupra eficienței și profitabilității băncilor. În scopul facilitării accesului investitorilor locali la aceste fonduri, este necesar să se abordeze cauzele care determină reticența băncilor față de creditare. Astfel, factorii de decizie ar trebui să: (i) consolideze drepturile creditorilor, pentru a asigura băncile că, în cazul insolvenței debitorilor, creditorii vor putea converti cu ușurință garanția în numerar, (ii) reducă asimetria informațiilor între creditori și debitori, prin dezvoltarea unui sistem funcțional al birourilor de credit; (iii) dezvolte sectorul financiar non-bancar (de exemplu, piața de capital, leasing, asigurări), în scopul încurajării concurenței și motivării băncilor să accepte inovații.
- Capitalul, indiferent de originea sa (intern sau extern), tinde să fie atras de țările cu infrastructură publică bună, mediu macroeconomic și politic stabil și climat de afaceri prietenos. Astfel, îmbunătățirea infrastructurii drumurilor, asigurarea unei convergențe largi a standardelor naționale la cele europene, menținerea stabilității politice și combaterea corupției formează, pe termen lung, cea mai eficientă strategie de atragere a investițiilor.

Măsuri care vizează deficitul forței de muncă

- În perioadele în care forța de muncă limitată este determinată de emigrare, factorii de decizie ar putea fi motivați de a impune anumite restricții la exportul forței de muncă. Aceasta este cu siguranță o abordare greșită în cazul Republicii Moldova. De fapt, autoritățile ar trebui mai degrabă să se concentreze pe protejarea drepturilor și intereselor cetățenilor peste hotare, prin semnarea unor acorduri bilaterale pentru recunoașterea diplomelor, protecția socială, etc. cu țările care servesc ca destinație pentru migrații moldoveni. În plus, statul ar trebui să țină legătura permanentă cu cetățenii săi în străinătate, un rol crucial revenindu-i Biroului pentru Relații cu Diaspora. Aceasta va contribui la maximizarea impactului de dezvoltare al remitențelor trimise de către acești migrați, care, pe termen lung i-ar putea motiva pe mulți dintre ei să revină în patrie.
- Deficitul forței de muncă interne ar putea fi soluționat prin liberalizarea politicii de imigrație. Aceasta ar putea consta în simplificarea procedurilor de obținere a permiselor de muncă și eliminarea barierelor birocratice complicate cu care se confruntă firmele autohtone în angajarea cetățenilor străini. Având în vedere situația demografică agravată și emigrarea care ar putea să dureze pe termen lung, atragerea forței de muncă străine va atenua presiunile de pe piața internă a muncii și va consolida competitivitatea producătorilor locali. Evident, aceasta nu va compensa exodul de creiere, din cauza salariilor interne relativ mici. Cu toate acestea, simplificarea politicii de imigrație va oferi o sursă suplimentară de forță de muncă slab calificată, dar deficitară, care este deseori solicitată de firmele de construcții și cele agroalimentare.
- Pe lângă faptul că este deficitară, forța de muncă disponibilă în Moldova este, în multe cazuri, fie de calitate inferioară, fie cu calificări nepotrivite. Acesta este rezultatul neconcordanței mari dintre cererea de forță de muncă din firme și oferta de calificări din sistemul educațional. Această problemă poate fi soluționată prin transformarea sistemului național de învățământ într-un sistem mai flexibil și integrat în viața economică, ceea ce nu se poate realiza fără participarea mai activă a sectorului privat. Prin urmare, este necesar de a încuraja toate formele de parteneriate între instituțiile de învățământ și întreprinderi, de a permite reprezentanților companiilor să participe mai activ la evaluarea studenților și de a-i include în consiliile de supraveghere ale instituțiilor de învățământ, consolidând responsabilitatea conducătorilor școlilor față de consiliile de supraveghere,

precum și facilitând comunicarea periodică între cele două părți. În acest sens, educația și formarea profesională (EFP), mai ales la nivelul secundar (școli profesionale și de meserii) și nivelul post-secundar (colegii), ar trebui să joace un rol special. Din punct de vedere strategic, sistemul EFP trebuie să se bazeze pe așa-numitul "sistem de dublă ucenicie", care presupune o cooperare strânsă între întreprinderi și școli.

Măsuri care vizează eficiența redusă în utilizarea capitalului și a forței de muncă

- Sectorul public extins și întreprinderile de stat subminează eficiența alocării capitalului și a forței de muncă, un fapt confirmat empiric¹⁹. Prin urmare, este necesar să se accelereze procesul de privatizare, respectând cele mai bune principii de transparență și procedurile competitive. Acesta va stimula concurența în diverse sectoare, va atrage mai multe ISD și va spori productivitatea.
- Dezvoltarea sectorului IMM-urilor trebuie să aibă un rol esențial în eficientizarea factorilor de producție, deoarece acestea sunt, de obicei, mai flexibile și deschise la inovații. Este important faptul că aceste politici nu trebuie să se bazeze pe o discriminare între IMM-uri și întreprinderi mari, deoarece acestea ar putea crea stimulente greșite pentru întreprinderile mari de a deveni IMM-uri sau pentru IMM-uri să nu fie dispuse să se dezvolte în întreprinderi mari. Astfel de măsuri, cum ar fi acordarea de împrumuturi subvenționate, garanții colaterale și alte subvenții pentru sectorul IMM-urilor, ar trebui să fie abordate cu atenție. În schimb, orice IMM, ca orice altă societate, are nevoie de un mediu de afaceri prietenos, un cadru politic și macroeconomic stabil, atitudine decentă din partea autorităților de stat și infrastructură publică bună. Pe lângă aceste măsuri orizontale, politicile care ar viza în special sectorul IMM-urilor ar putea implica oferirea consultanței de calitate la toate stadiile de dezvoltare a firmei (începând de la lansare și obținerea unui împrumut bancar, până la extinderea producției, fuziune sau achiziție).

¹⁹ Banca Mondială, "Moldova după criza globală: promovarea competitivității și creșterii partajate", 2011

■ Dotarea tehnologică: calea spre frontiera posibilităților economice

Scopul acestui capitol este de a pune în discuție și a reflecta la rolul dotării tehnologice pentru prosperitatea pe termen lung a Republicii Moldova. Fenomenele pe care dorim să le discutăm se referă la posibilitățile și consecințele tehnologiilor avansate, și în special ale sectorului TIC din Moldova, pentru transformarea internă a economiei. Importanța adoptării, adaptării și utilizării noilor produse și procese de organizare a producției este definită în primul rând de modul în care constrângerile tehnologice afectează posibilitățile economice prezente și viitoare.

Analiza principalelor evoluții și tendințe

Speculațiile despre creșterea economică pot fi delimitate de două observații simple²⁰. Prima este aceea că majoritatea economiilor, în general, și economia Moldovei, în particular, nu valorifică toate oportunitățile disponibile pentru creșterea standardelor de viață ale populației. Altfel spus, economia Moldovei se află în interiorul așa-numitei frontiere a posibilităților de producție. A doua observație este conștientizarea faptului că frontiera care definește deciziile economice fezabile se modifică permanent. Adică oportunitățile noastre economice se pot extinde. Prin urmare, principala provocare pentru factorii de decizie și comunitatea economiștilor din Moldova este să pună în discuție și să reflecteze la două întrebări esențiale. Prima: ce ne împiedică să ne aflăm la frontierele posibilităților de producție și consum - sau de ce nu exploatăm toate oportunitățile disponibile? A doua întrebare se referă la factorii care ne împiedică să trecem de la frontiera actuală a posibilităților la niveluri mai înalte.

Există mai multe explicații care pot ajuta la o mai bună înțelegere a situației economice actuale din Moldova și oferă o perspectivă clară pentru modul de răspuns la ambele întrebări. În primul rând, cauza performanței economice destul de slabe a Moldovei rezidă în deficitul de capital uman. Neconcordanța dintre calitatea forței de muncă oferite și necesitățile angajatorilor este o problemă reală și face obiectul capitolului "Capitalul uman: bunăstarea reală a națiunii". În al doilea rând, economia Moldovei este slab dotată cu anumite tipuri de resurse naturale și terenuri. În pofida importanței lor economice, resursele naturale nu pot motiva posibilitățile economice pe termen lung ale Moldovei sau ale altor țări. Al treilea element care va fi analizat în acest capitol se referă la deficitul de tehnologie. Este vorba despre echipamente, utilaje și cunoștințe (un anumit know-how). În consecință, deficitul de tehnologie de ultimă generație afectează serios posibilitățile țării de a-și valorifica oportunitățile economice. Motivul este creșterea costului de producție comparativ cu alte economii având un raport mai favorabil forță de muncă/tehnologie, fapt care subminează competitivitatea țării.

După cum s-a menționat în capitolul "Economia Moldovei: provocări pentru valorificarea potențialului", ponderea produselor avansate tehnologic în totalul exporturilor moldovenești este de numai 5%. Unii factori instituționali, precum sistemul de justiție defectuos, ar putea explica principalele obstacole interne ale specializării în produse avansate tehnologic. Costurile de contractare și monitorizare pentru produse și contracte sofisticate sunt ridicate, deci un sistem eficient de justiție este crucial pentru reducerea incertitudinilor din mediul de afaceri. Să luăm în considerare, de exemplu, scorul Moldovei referitor la independența sistemului judiciar și eficiența soluționării disputelor în anii 2010 și 2011, calculat în cel mai recent sondaj al opiniilor conducerilor executive (Forumul Economic Mondial). Moldova ocupă locul 132 din 142 de țări la criteriul independența sistemului judiciar și locul 108 la eficiența cadrului legal pentru soluționarea disputelor cu implicarea întreprinderilor private²¹. Deficiența instituțională este principalul motiv pentru care țările în curs de dezvoltare se specializează în bunuri și servicii cu nivel tehnologic scăzut, ceea

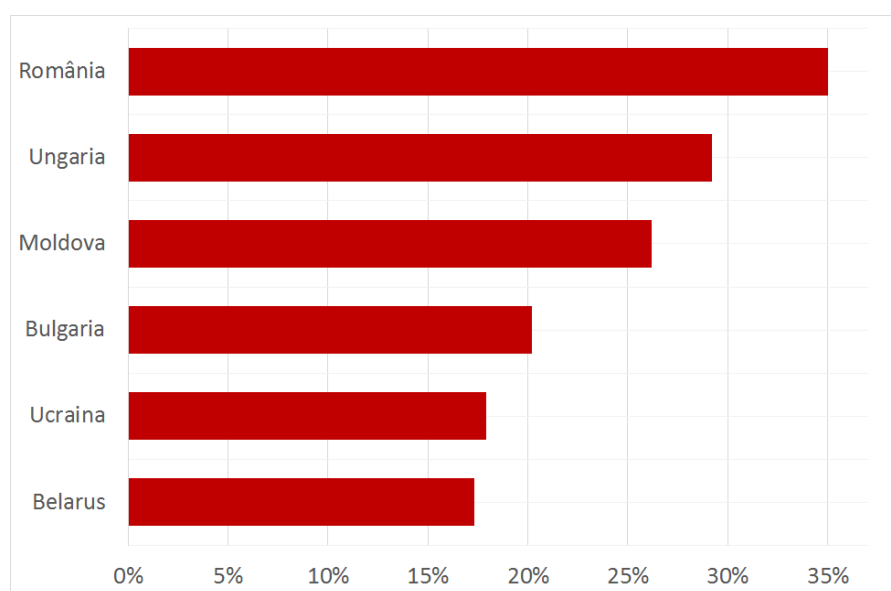
²⁰ Cele două observații sunt rezumate în Olson, M., 1996. "Big Bills Left on the Sidewalk: Why Some Nations are Rich, and Others Poor" *10 Journal of Economic Perspectives* 3 – 24.

²¹ A se vedea Forumul Economic Mondial - *Sondajul opiniilor conducerilor executive*, edițiile 2010 și 2011.

ce le face extrem de vulnerabile la șocurile externe care se explică în general printr-o volatilitate ridicată pe piețele bunurilor mai simple. Într-adevăr, o observație empirică importantă făcută de economiști este că "statele mai puțin dezvoltate, cu o capacitate instituțională mai redusă de aplicare a contractelor, se vor specializa în bunuri mai simple, dar care sunt caracterizate prin niveluri mai ridicate de volatilitate a producției."²²

Mai merită subliniat faptul că ponderea produselor avansate tehnologic în totalul importurilor a fost de doar 3,9% în 2011, comparativ cu 8% în România²³. Situația este însă diferită dacă ținem seama de ponderea serviciilor legate de tehnologie în totalul exporturilor de servicii. De fapt, ponderea serviciilor din domeniul tehnologiilor informaționale și comunicațiilor (TIC) în totalul exporturilor de servicii ale Moldovei este de 26,2% în 2011 și 25,3% în 2012. Deși alte state, precum România, au scoruri mai bune (35% în 2011), diferența nu este substanțială și, în multe alte cazuri, Moldova își depășește cu mult vecinii²⁴ la acest indicator (a se vedea Figura 21).

Figura 21. Exporturile de servicii din domeniul TIC, ca % din totalul exporturilor de servicii, 2011

Sursa: Indicatorii dezvoltării mondiale, Banca Mondială

După cum se știe, sectorul TIC este unul din cele mai dinamice din economia Republicii Moldova. Totuși, ponderea sa în PIB-ul Moldovei nu poate fi stabilită cu o precizie rezonabilă. Motivul este acela că în conturile naționale nu există o secțiune separată pentru sectorul TIC. Cu toate acestea, avem o imagine clară despre ponderea serviciilor IT (Figura 22) și telecomunicațiilor (Figura 23) în PIB, care formează împreună peste 80% din sectorul TIC din Moldova.²⁵

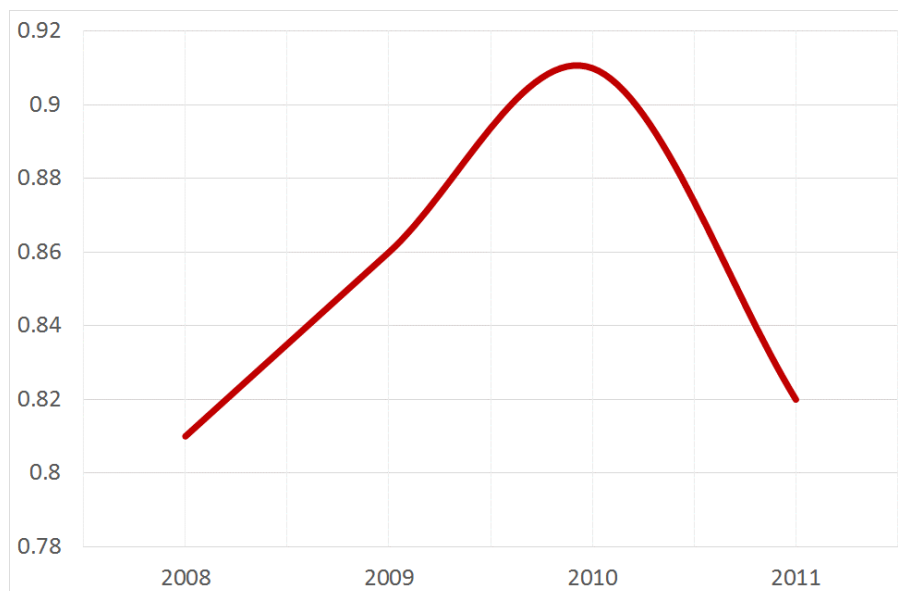
²² Pentru mai multe detalii, a se vedea lucrarea autorilor Krishna, P. și Levcenco, A., 2009, "Avantaj comparativ, complexitate și volatilitate", document de lucru nr. 14965, *Biroul Național de Cercetare Economică*.

²³ A se vedea Banca Mondială, *Indicatorii dezvoltării mondiale*, <http://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.CCIS.ZS/countries/1W?display=default>

²⁴ În Ucraina, ponderea serviciilor din domeniul TIC în totalul exporturilor de servicii este de 17,9%, iar în Belarus de doar 17,3%.

²⁵ A se vedea publicația Asociației Naționale a companiilor private din domeniul TIC, *Sectorul TIC în Moldova - 2012* <http://www.ict.md/files/White%20Book%202012%20Romanian%20Version%20FIN.pdf>

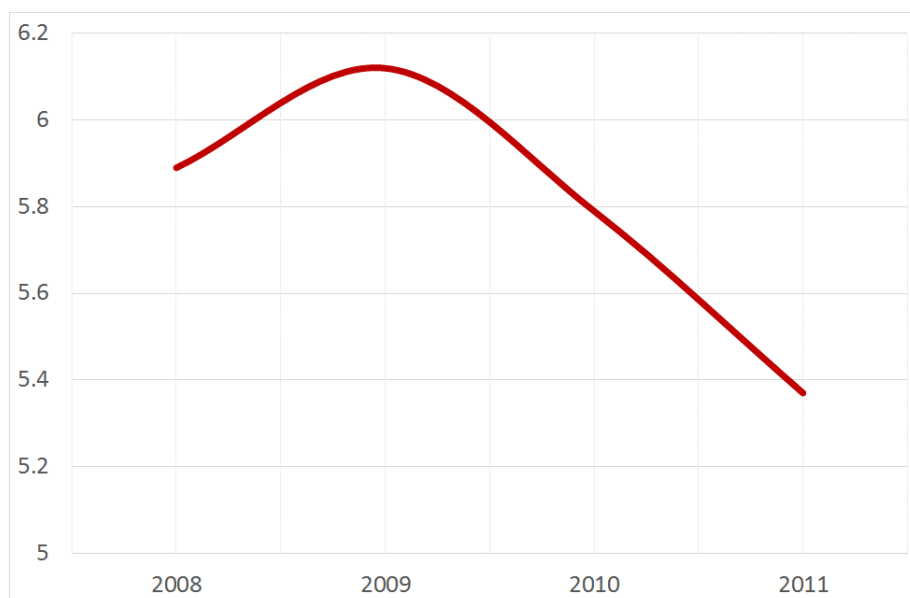
Figura 22. Ponderea serviciilor IT în PIB, %

Sursa: Sectorul TIC în Moldova: Cartea albă a politicilor, 2012

După expansiunea din perioada anilor 2008-2010 a sectorului IT, observăm un declin al ponderii acestuia în PIB, ceea ce înseamnă o creștere la o rată inferioară ratei de creștere a PIB-ului. Prin urmare, dinamica sectorului IT a încetinit. Aceleași concluzii sunt valabile și pentru sectorul telecomunicațiilor - Figura 23.

Figura 23. Ponderea sectorului telecomunicațiilor în PIB

Sursa: Sectorul TIC în Moldova: Cartea albă a politicilor, 2012

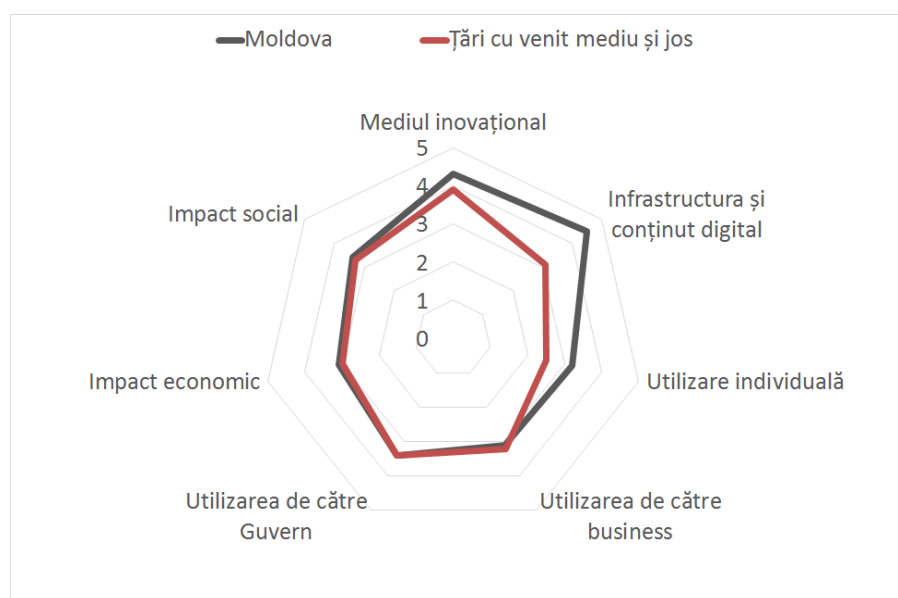
Aceste rezultate sunt alarmante, din următoarele motive. Mult timp, serviciile IT au fost considerate un sector care generează rezultate pozitive și efecte importante în economie. De fapt, în perioada anilor 2008-2010, numărul companiilor IT a crescut semnificativ, ceea ce a avut un efect pozitiv asupra dinamicii și vizibilității pieței. În mod destul de curios, sectorul TIC în general și serviciile IT în particular nu prezintă aceleași caracteristici ca alte bunuri și servicii mai "tradiționale". Pe partea ofertei, creșterea numărului de firme generează externalități pozitive - firmele se bazează pe rețeaua interacțiunilor de cunoștințe care sunt definite prin localizarea lor geografică. Pe partea cererii, sectorul TIC este o resursă fundamentală de

infrastructură, care permite persoanelor să-și satisfacă dorințele private, publice și sociale - să-și comunice preferințele private și publice, să consume informații valoroase, etc. - devenind consumatori și cetățeni mai bine informați. Iată de ce scăderea ponderii sectoarelor de IT (în 2011) și telecomunicații (2009-2011) în PIB are consecințe importante asupra calității sistemului economic din Moldova.

Implicații mai largi și riscuri

Ponderea produselor avansate tehnologic în totalul exporturilor, importurilor sau PIB-ului este un indicator important al gradului de adaptare tehnologică al unei țări. Astfel, rezultatele menționate mai sus au urmări pentru mediul de afaceri și de inovații din Moldova și efecte economice și sociale. Figura 24 ilustrează scorul Moldovei la o serie de criterii legate de sectorul TIC, 1 fiind scorul minim iar 7 cel maxim. Rezultatele sunt contrare performanțelor țărilor cu venituri medii inferioare incluse în cel mai recent raport mondial privind tehnologiile informaționale (din 2012), publicat de INSEAD și Forumul Economic Mondial²⁶.

Figura 24. Profilurile TIC: Moldova comparativ cu grupul țărilor cu venituri medii mai mici, media

Sursa: Raportul mondial privind tehnologiile informaționale 2012

Există o observație deosebit de alarmantă. Rata de absorbție a tehnologiilor avansate de către întreprinderi și agenții guvernamentale este similară mediei grupului țărilor cu venituri medii inferioare - adică foarte scăzută. Să luăm în considerare, de exemplu, absorbția tehnologiilor la nivel de întreprindere. Moldova ocupă locul 126 din 142 de state analizate în Raportul mondial privind tehnologiile informaționale din 2012. Aceasta înseamnă că firmele moldovenești nu studiază noi produse sau procese de producție, adică noi tehnologii. Noile tehnologii sunt codificate drept "know-how", achiziția lor fiind mai mult sau mai puțin costisitoare. Costul va depinde de mai mulți factori, precum instituțiile oficiale (drepturile de proprietate, aplicarea contractelor) și cele neoficiale (toleranță față de noutăți, curiozitate, aversiune redusă față de risc). Procesul de absorbție a tehnologiilor este punctul de întâlnire dintre țările în curs de dezvoltare și "recuperarea" tehnologică. Altfel spus, există destule oportunități, dar, mai ales din cauza barierelor interne în calea schimbului (costul absorbției noilor tehnologii), firmele moldovenești consideră că valorificarea rapidă a acestora este prea costisitoare.

Recomandări de politici

²⁶ A se vedea INSEAD și Forumul Economic Mondial, *Raportul mondial privind tehnologiile informaționale 2012* http://www3.weforum.org/docs/Global_IT_Report_2012.pdf

Deși la un nivel ridicat de agregare, acest capitol (și raportul de față) prezintă o serie de factori care ar putea explica (a) de ce economia Moldovei nu funcționează la frontierele posibilităților sale de producție, și (b) ce ne împiedică să trecem de la frontiera actuală a posibilităților la niveluri mai înalte. Principalele constrângeri care subminează dezvoltarea economică a țării sunt resursele naturale insuficiente, deficitul de capital uman comercializabil și nivelul redus de adoptare a tehnologiilor. Constrângerea tehnologică are o importanță deosebită, deoarece are un impact extins asupra întregii economii și afectează creșterea economică în două moduri. Primul: tehnologiile, și în special tehnologiile cunoașterii, definesc rezultatul final generat de orice combinație dintre forța de muncă și capital (resursele naturale sunt asimilate capitalului). Productivitatea aceleiași cantități și calități de forță de muncă și capital variază în funcție de cunoașterea codificată și tacită a firmei (utilizarea zilnică a tehnologiilor avansate generează câștiguri de productivitate din învățarea prin acțiune). Al doilea: tehnologiile generează efecte care tind să se acumuleze în timp, ducând la o transformare internă a sistemului economic. Aplicarea acestora nu doar că reduce costurile de producere a unor produse de înaltă tehnologie, dar beneficiile aplicării sporesc și afectează cursul întregului sistem economic (tehnologiile servesc drept factori de producție în diverse activități economice și non-economice).

În pofida efectelor pozitive generate de sectorul TIC pentru întreaga economie și a importanței sale pentru valorificarea potențialului țării, în prezent există multe constrângeri interne care împiedică absorbția tehnologică, atât la nivelul întreprinderilor, cât și al guvernului. Pentru a susține prosperitatea economică pe termen lung, factorii de decizie politică trebuie să aibă în vedere următoarele mesaje-cheie:

- Ipoteza avansată în acest raport este că prosperitatea economică nu provine numai din existența resurselor, ci este determinată în mare parte de structura stimulentei. Oportunitățile disponibile (majoritatea sub formă de noi tehnologii care trebuie adoptate și adaptate) nu pot fi valorificate prin măsuri separate și necoordonate. Astfel, nivelul redus al aplicării noilor tehnologii în Moldova se datorează ideii că aceasta presupune costuri de oportunitate prea înalte. Pentru a reduce costurile adoptării, adaptării și utilizării produselor și proceselor cu nivel tehnologic avansat este nevoie de: (a) instituții care să pună în aplicare contractele în mod imparțial, și (b) instituții care să garanteze drepturile de proprietate pe termen lung, astfel încât companiile să poată beneficia de toate avantajele producției cu tehnologie avansată.
- Politicile care favorizează producția de produse cu nivel tehnologic ridicat vor încuraja întreprinderile concurente pentru a aduce îmbunătățiri produselor și procesului. Acestea vor consolida baza națională de cercetare în domeniul tehnologiilor înalte. De asemenea, vor încuraja firmele dintr-o ramură industrială să-și unifice resursele în societăți mixte care partajează costurile inițiale, cunoștințele și standardele tehnice. Aceste măsuri sunt menite să creeze o rețea de firme care, prin cooperare, ar reduce costurile (tehnice) ale adoptării noilor tehnologii. Valoarea altor politici, precum subvenționarea și protejarea noilor ramuri industriale, este discutabilă;
- Ceea ce contează pentru o politică industrială, științifică și comercială optimă, bazată pe reacții pozitive - precum cele de mai sus - este prevenirea alegerii căilor mai scurte și mai riscante de către firme, cercetători și ingineri. Pentru firme, este esențial să se garanteze un cadru legal eficient, astfel ca oamenii de afaceri să poată încheia contracte sofisticate, implicând producția și schimbul de produse avansate tehnologic. Sistemul juridic din Moldova este unul din cele mai deficitare din regiune, iar acest fapt împiedică investițiile, valoroase din punct de vedere social, dar riscante, în dezvoltarea sau adoptarea de noi produse și procese de producție. Un alt element esențial este comunitatea științifică. Cercetătorii și inginerii ar trebui să elaboreze metode mai productive de combinare a factorilor de producție sau să adapteze la nevoile locale unele tehnologii importate. În Moldova, de multe ori ei nu reușesc să îndeplinească aceste funcții. Cauza nu este întotdeauna lipsa fondurilor publice pentru a finanța cercetarea și dezvoltarea. Un factor de decizie supus la constrângeri financiare ar trebui să garanteze un nivel optim de responsabilitate pentru cercetători, dar și faptul că aceștia nu se limitează la ceea ce ei consideră că este valoros pentru societate în calitate de noi tehnologii.

■ **Politica internă: de la regimul semi-autoritar la cel semi-anarhic și la speranțe noi. Ce urmează?**

În perioada anilor 2009-2013 Moldova a asistat la unul din episoadele cele mai turbulente din punct de vedere politic din istoria sa de după 1991. Acest lucru a avut un impact negativ asupra economiei țării, care este deja tulburată de criza din UE și încetinirea creșterii economice din Rusia și asupra societății moldovenești, care și-a format un sentiment de dezamăgire politică cronică. Reabilitarea încrederii politice este în primul rând responsabilitatea elitelor politice naționale; cu toate acestea, această misiune este foarte greu de realizat fără supravegherea permanentă din partea părților interesate externe și interne, inclusiv mass-media.

Analiza principalelor evoluții și tendințe

De la lansarea ultimului Raport de stare a țării în martie 2010, Republica Moldova a traversat o perioadă de politică extrem de combativă. Această perioadă a fost caracterizată prin mai multe tendințe negative care vor afecta grav viața politică a țării și dezvoltarea generală pe termen lung.

În mare parte, se poate spune că Republica Moldova a fost un "elev codaș" învățând „lecția” de conducere a țării de către un guvern de coaliție. În perioada dintre ianuarie 2010 și mai 2013, procesul de cooperare politică a fost înlocuit treptat cu un joc cu sumă nulă. Atmosfera de cooperare inițială între forțele politice care formau Alianța pentru Integrare Europeană s-a transformat într-un război al fiecărui partid politic cu toate celelalte. În consecință, regimul politic semi-autoritar care a existat până în aprilie 2009 s-a transformat într-un regim semi-anarhic, însoțit de neglijarea deschisă, abuzul sau interpretarea greșită a Constituției și a legilor țării. Partidele politice reprezentate în Parlament s-au aliat și s-au divizat, fără a ține cont prea mult de compatibilitatea ideologică, angajamentele reciproce și cultura politică. O trăsătură distinctivă a politicii Republicii Moldova din această perioadă a fost limbajul folosit de politicieni, care a degradat semnificativ, iar politicieni de rang înalt deseori au utilizat cuvinte și expresii folosite la jocurile de noroc și în lumea interlopă, subliniind astfel "valorile și principiile" lor reale. Nivelul înalt de intransigență politică a arătat că interesul real al multor elite din Moldova nu este de a „implementa reforme” (care a devenit efectiv o expresie la modă), ci mai degrabă de a rămâne la putere sau de a se reinstala la putere cu orice preț, cu scopul de a-și proteja interesele electorale, afacerile sau activele.

Pe fundalul luptelor politice între "aliații" care au fondat Alianța pentru Integrare Europeană și a handicapului administrativ la nivel central, s-au intensificat tendințele separatiste febrile. Autoritățile din cele două "puncte fierbinți" de pe harta politică a Republicii Moldova - mun. Bălți, în partea de nord și unitatea teritorială autonomă Găgăuzia, în cea sudică - au adoptat mai multe decizii care erau în contradicție și anulau actele adoptate de guvernul central (cum ar fi Legea cu privire la principiile de egalitate, echitate și obiectivitate, cunoscută mai bine ca legea "anti-gay", adoptată în Găgăuzia, respingerea de către Consiliul municipal din Bălți a ordinului Ministerului Educației de interzicere a comercializării produselor alimentare în magazine, în imediata apropiere a școlilor și grădinițelor, amenințările Găgăuziei de a respinge noile politici adoptate de Ministerul Educației pentru a asigura integritatea examenelor naționale de bacalaureat). În același timp, Moldova a aderat la o "strategie de mici pași" dubioasă pentru soluționarea conflictului cu regiunea transnistreană, o strategie care a consolidat doar pozițiile politice ale regimului din regiune, fără a apropia Chișinăul de obiectivul de reintegrare a țării. Escaladarea resentimentelor regionale împotriva guvernului de la Chișinău nu a avut loc fără implicare externă: numărul de vizite ale emisarilor Rusiei la Tiraspol, Comrat și Bălți s-a dublat în perioada anilor 2011-2012, comparativ cu doi ani în urmă. Să menționăm doar unul dintre evenimentele cele mai simptomatice, conferința internațională care a avut loc pe 6 februarie 2013 la Tiraspol, la care a participat o delegație a Dumei ruse pentru a discuta armonizarea legislației transnistrene cu cea a Rusiei.

Viața politică și cea economică s-au influențat reciproc într-o măsură mai mare decât sub regimul Partidului Comuniștilor. În primele zile ale Alianței pentru Integrare Europeană, a existat o așteptare publică naivă, precum că un număr mai mare de reprezentanți ai mediului de afaceri în Parlament ar putea duce la o reformă rapidă a cadrului de reglementare a afacerilor. În loc să se angajeze în astfel de reforme, acești reprezentanți s-au angajat în lupta pentru redistribuirea sferelor de influență în domeniul finanțelor publice și a întreprinderilor de stat și au adoptat multe legi pentru a proteja afacerile lor de concurența liberă. Începând cu 2009, mai multe companii internaționale care activau în Republica Moldova s-au plâns de hărțuire și presiuni orchestrate de membrii Parlamentului, care au fost "ajutați" de reprezentanții altor organe de stat, inclusiv politice, inspectoratul fiscal, serviciul vamal. Capitalurile politice și economice combinate au contribuit la realizarea mai multor interese pentru a „captura” efectiv instituțiile statului și a le utiliza pentru propriile lor scopuri. Deși aceasta nu este o caracteristică complet nouă pentru modelul politic din Moldova, în ultimii ani acest proces de erodare a statului a trecut din "spatele cortinei" în „câmp deschis”, în sfera publică.

Fenomenul corporatizării mass-media și "berlusconizarea" evidentă a sectorului a avut loc la o viteză amețitoare în doar câțiva ani. Controlate din punct de vedere economic și politic, multe dintre instituțiile mass-media din Republica Moldova au obținut un rol activ în jocul politic, afișând partizanatul politic puternic și devenind un instrument indispensabil în luptele politice din întreaga scenă politică. Etica profesională în acest sector are doar o formă embrionară, ceea ce a ajutat partidele politice să manipuleze opinia publică, chiar dacă, la prima vedere, există o "diversitate" de opinii în mass-media moldovenească.

La 31 mai 2013 a fost învestit un nou guvern, susținut prin voturile a 58 de parlamentari care au format Coaliția Pro-Europeană. Noul prim-ministru Iurie Leancă va transfera o parte din imaginea și reputația personală Cabinetului de miniștri și va stabili un nou model de comunicare și cooperare între reprezentanții forțelor politice care oferă sprijin guvernului. „Figurile grele” de pe scena politică care conduc partidele politice s-au retras sau au fost eliminate din prima linie. Noul guvern va avea un mandat foarte scurt, având în vedere că noile alegeri urmează să aibă loc, cel târziu, în martie 2015. Deși poate crea un sentiment de disconfort, acest lucru ar putea contribui și la formularea unui program mai puțin ambițios în favoarea unei politici mai focalizate. Riscul imediat pentru acest guvern constă în faptul că, odată cu apropierea alegerilor generale, tensiunile dintre partidele din Coaliția Pro-Europeană ar putea escalada din nou.

Implicații mai largi și riscuri

Politica de confruntare care a marcat țara în perioada anilor 2010-2013 prezintă un risc sporit de subminare a modelului de guvernare în coaliție în Republica Moldova. Cifrele din sondajele sociologice demonstrează un număr tot mai mare de cetățeni dezamăgiți de "tulburările" politice asociate cu guvernele de coaliție și dorința tot mai mare a oamenilor de a avea un guvern cu un singur partid de guvernământ a țării în viitor. Deși acum un an apariția unui guvern monocolor părea puțin probabilă în următoarele 1-2 cicluri electorale, din cauza fragmentării politice mari a societății moldovenești, în prezent situația este foarte diferită. Potrivit rezultatelor Barometrului socio-politic al IMAS publicate pe 5 iunie 2013, în cazul în care ar avea loc alegeri generale în următoarele zile de week-end, Partidul Comuniștilor ar putea obține cu ușurință în jurul a 55 de mandate în noul parlament, mai mult decât suficient pentru a forma un guvern. Acest sentiment popular de dezamăgire de guvernul de coaliție se poate transforma cu ușurință în respingerea virtuților democrației ca atare.

Elitele politice naționale necooperante trimit, de asemenea, semnale greșite în adresa societății și a autorităților locale și regionale. Potrivit informațiilor din mass-media moldovenească, acestea din urmă au tendința de a reproduce comportamentul politic intransigent la niveluri mai apropiate de nivelul cetățenilor de rând. Astfel se educă o societate suprapolitizată, se agravează climatul relațiilor interpersonale și la nivel de comunitate, iar efectul secundar al acestui fenomen poate duce la degradarea relațiilor interetnice într-o țară care este deja fragilă pe plan intern. Realizarea înțelegerii comune cu privire la aspectele de dezvoltare strategică ar putea deveni imposibilă într-un astfel de climat social-politic și există riscul ca atenția guvernului să fie deturnată de la obiectivele de dezvoltare pe termen lung la prioritățile pe termen scurt.

Diminuarea respectului public față de principiile statului de drept și pierderea completă a încrederii în instituțiile de stat reprezintă un alt grup de riscuri asociate cu politicienii care periclitează Constituția și legile țării. Potrivit proverbului moldovenesc, "peștele de la cap se strică", înseamnă că, dacă politicienii pot să neglijeze legile, acest model va fi urmat în mod sigur de oamenii de rând. Am putea menționa doar unul din cele mai elocvente exemple: imaginea publică a inspectoratului fiscal a suferit foarte mult în urma interceptării discuțiilor la telefon mobil între șeful inspectoratului și politicienii de rang înalt. Restabilirea încrederii publicului în inspectoratul fiscal reprezintă în prezent una din cele mai dificile sarcini prioritare.

O apariție comună în alte țări din fosta URSS, procesul politic intern din Republica Moldova are o importantă componentă "geopolitică". Cu toate acestea, ceea ce este specific pentru această țară este faptul că orientarea externă, mai degrabă decât politicile economice și sociale, servește drept cumpănă politică principală între diferite partide. Acesta este un fel de marcaj politic pentru politicieni, dar și pentru grupurile socio-politice mai mari. Integrarea europeană a fost definită ca vector principal de dezvoltare pentru țară de către coaliția de guvernământ, dar această alegere este combătută de către partidele și forțele politice de stânga, atât în Parlament cât și în afara acestuia, care promovează aderarea Republicii Moldova la Uniunea vamală Rusia-Belarus-Kazahstan și alte proiecte de integrare regională conduse de Rusia. Cu toate acestea, interacțiunea puternică între interesele politice și economice sugerează că pentru mulți reprezentanți ai elitei politice moldovenești "integrarea europeană" este un cuvânt la modă, mai degrabă decât un rezultat promițător. Aceștia nu vor accepta un obiectiv politic care le-ar amenința pozițiile și interesele de afaceri. Nici promotorii vectorului eurasiatic nu sunt mai credibili. De fapt, având în vedere instituțiile nefuncționale (de protecție a drepturilor de proprietate, de respectare a concurenței oneste), rămânerea la putere sau redobândirea puterii cu orice preț va fi stimulentele principale pentru elitele politice. Aceasta este structura politică oligarhică clară a statului. De aici și până la un stat cu adevărat mafiot a rămas doar un singur pas, care, odată făcut, poate conduce la irelevanța oricăror discuții despre orientarea externă a țării.

Recomandări de politici

- UE a reprezentat până acum singurul factor extern capabil de a crea stimulente pentru cooperarea între elitele din Moldova. Pentru ca Moldova să nu devieze de la parcursul european, UE trebuie să mențină o prezență activă în Republica Moldova. Deși este bun și principiul "mai mult pentru mai mult", principiul opus "mai puțin pentru mai puțin" ar trebui să fie, de asemenea, formulat în mod clar de UE pentru a menține starea de alertă și sobrietatea politicienilor moldoveni.
- Constituția Republicii Moldova trebuie să fie revizuită sau, într-adevăr, trebuie să fie elaborată o nouă Constituție pentru a evita pe viitor blocajele politice și instituționale care au apărut în anii 2009-2013 și pentru a asigura un joc de putere mai echilibrat. Însă acesta nu trebuie privit ca un obiectiv pe termen scurt care poate fi realizat în birourile politice. Dimpotrivă, elaborarea noii Constituții ar trebui să fie un exercițiu public credibil, implicând cât mai mulți reprezentanți ai diferitelor grupuri socio-politice.
- Mass-media va juca un rol central în restructurarea sistemului politic din Republica Moldova și în transformarea acestuia din modelul de "bunker" într-un model mai transparent și cuprinzător. Pentru a exercita acest rol, mass-media trebuie să aibă independență financiară, o independență care poate fi asigurată numai din exterior, de către actorii externi (cum ar fi UE). Deoarece lipsa independenței financiare constituie problema cheie a instituțiilor mass-media din Republica Moldova, piața serviciilor de publicitate și piața serviciilor de expediție poștale trebuie să fie eliberate de structurile monopoliste și să fie deschise pentru competiție liberă. Este la fel de important de a consolida capacitățile de auto-reglementare a sectorului.
- Pentru a scăpa de oligarhi, Republica Moldova are nevoie de un proces mai rapid de integrare europeană și armonizare legislativă, cu accent pe legislația corporativă, promovarea concurenței și ajutorului de stat. Până în prezent au fost realizate progrese semnificative prin adoptarea unui set de legi europene, dar, deoarece diavolii se ascund în detalii, societatea civilă, partidele extraparlamentare și UE trebuie să monitorizeze îndeaproape elaborarea reglementărilor secundare și implementarea efectivă a acestora. Consiliul național al concurenței are nevoie de consolidare și

de sprijin instituțional, iar judecătorii au nevoie de un grad mai înalt de specializare și mai multă instruire pentru a aplica legislația privind concurența.

- Întreprinderile de stat joacă un rol important în deturnarea fondurilor publice din sectorul economic în cuferele partidelor politice. Este nevoie de o reformă radicală a managementului întreprinderilor de stat pentru a elimina oportunitățile de corupție și practicile de cumătrism. Reforma trebuie să se bazeze pe două ipoteze principale: 1) întreprinderea de stat trebuie să fie privatizată în cazul în care există o piață concurențială pentru serviciile și produsele acesteia; 2) managerii întreprinderilor de stat trebuie să fie bine plătiți, mai ales în cazul în care întreprinderea de stat are un concurent în sectorul privat. De asemenea, aceștia trebuie să fie persoane cu responsabilitate publică mai mare și să fie supuși unor proceduri de control mai stricte, pentru a se asigura că activele și banii statului să nu ajungă în mâini private sau în companii off-shore. În acest sens, hotărârea anterioară a guvernului care stabilește limitele salariale stricte pentru conducătorii întreprinderilor de stat trebuie să fie revizuită, iar activitatea financiară și economică trebuie să fie mai transparentă. Performanța companiilor trebuie să fie unicul criteriu de stabilire a remunerării managerilor.
- Noul guvern susținut de Coaliția Pro-Europeană trebuie să redobândească încrederea publicului, ceea ce poate fi realizat într-o astfel de perioadă scurtă de timp numai printr-un nivel înalt de transparență și incluziune în procesul de elaborare a politicilor. Cadrul legislativ care reglementează participarea publicului (inclusiv Legea privind libertatea de informare, Legea privind transparența în procesul decizional) trebuie să fie reevaluate, iar lacunele care le-au permis factorilor de decizie să evite consultările publice în ultimii ani trebuie eliminate. Acest lucru este în special valabil pentru Parlament, care trebuie să merite să fie denumit for democratic suprem.

■ **Politica externă: povestea de succes versus realitatea dură**

În acest capitol este analizată politica externă a Republicii Moldova în perioada anilor 2010-2013 din perspectiva imperativelor de dezvoltare economică și socială a Moldovei. În capitol sunt descrise tendințele definitorii pentru această perioadă și sunt evaluate implicațiile opțiunilor strategice existente ale politicii externe asupra dezvoltării pe termen lung a țării și se fac o serie de recomandări privind modul de stabilire a legăturii mai strânse între politica externă, cadrul și imperativele de dezvoltare a Republicii Moldova.

Analiza principalelor evoluții și tendințe

Calitatea politicii externe s-a îmbunătățit semnificativ după anul 2009. De fapt, acesta a devenit cel mai reușit sector politic al țării. Politica a beneficiat de competențele profesionale remarcabile ale ministrului și ale celor doi viceministri și de o nouă deschidere din partea unor parteneri externi. Totodată, ministerul a servit și ca punct de atracție pentru mulți absolvenți talentați și promițători ai facultăților politice. Mesajul politicii externe a fost mai clar și a fost lipsit de ambiguitatea tradițională a diplomației moldovenești, care a fost obișnuită să vorbească cu un gând la Moscova, cu altul la Bruxelles și cu al treilea la Chișinău. De fapt, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene este principalul "vinovat" pentru "povestea de succes" a Republicii Moldova. În 2012, percepțiile UE privind reformele din Moldova au fost mai bune decât percepțiile autorităților naționale. Cu toate acestea, fără susținerea politică internă, "povestea de succes" s-a transformat în cele din urmă într-o realitate neconfortabilă.

În timpul guvernării celor două Alianțe pentru Integrare Europeană, integrarea europeană a fost cel mai dominant vector al politicii externe a Republicii Moldova. Pe de o parte, aceasta a permis Moldovei să-și concentreze resursele diplomatice pentru a alimenta imaginea de "poveste de succes" a Parteneriatului Estic. La un moment dat, aproape de mijlocul anului 2012, Moldovei i-au fost atribuite șanse mari de a semna un acord de asociere cu UE înaintea Ucrainei. Pe de altă parte, Republica Moldova a ratat implementarea unei politici semnificative cu un alt actor important în dezvoltarea sa - Federația Rusă. Parțial din cauza unui sentiment de răcire a relațiilor între Chișinău și Moscova și parțial din cauza consecințelor luptelor politice interne din țară, Moldova nu a avut un ambasador în Rusia pentru aproape opt luni, după ce l-a rechemat pe fostul ambasador Andrei Neguță în aprilie 2012 pentru declarații incompatibile cu statutul său diplomatic și înainte de numirea lui Andrei Galbur în calitate de nou ambasador în decembrie 2012.

În ultimii trei ani, atât Rusia, cât și UE și-au sporit prezența "intelectuală" în Republica Moldova. UE a realizat acest lucru în special prin suportul bugetar direct oferit Guvernului Republicii Moldova, iar Rusia – prin intermediul ONG-urilor, Bisericii și mass-media. Rusia a folosit, de asemenea, Transnistria pentru a testa reacția Republicii Moldova la instrumentele sale „grele” (incidentul din s. Varnița, din 27 aprilie 2013). De fapt, Moldova a devenit un câmp de luptă geopolitic între Rusia și UE; mizele ambelor părți cresc pe măsura îmbunătățirii perspectivelor Republicii Moldova pentru semnarea Acordului de Asociere cu UE. Interesele principale ale celor doi actori sunt diferite: în timp ce UE este interesată într-o reintegrare durabilă a țării și stabilizare economică, socială și politică, Rusia este interesată în majorarea decalajului între Chișinău și Tiraspol și în educarea atitudinilor sociale antieuropene în Moldova, cu scopul final de a menține Moldova în "sfera sa de interese" exclusivă.

În acest sens, incapacitatea de a înțelege că lumea este mult mai mare și diversă decât dihotomia Rusia - UE a constituit principalul punct slab al politicii externe a Republicii Moldova. În timp ce țările dezvoltate se luptă pentru a soluționa crizele economice și financiare, centrele economice internaționale se schimbă la nivel global. China, India, Africa de Sud, Brazilia, Turcia și Qatar se profilează ca noi puteri economice și financiare globale și regionale. Până în prezent, Moldova s-a mișcat lent în procesul de urmărire a acestor modificări și valorificare a intereselor investiționale și comerciale ale întreprinderilor din aceste țări. Ca să

spunem lucrurilor pe nume, Moldova nu are practic nici o diplomație economică și foarte puține resurse umane care înțeleg oportunitățile de afaceri care apar. În timp ce la sfârșitul anului 2012, în sudul Ucrainei, emisarii din țările Orientului Mijlociu căutau intens companii cu care ar putea încheia contracte pe termen lung pentru furnizarea produselor agricole și produselor alimentare vitale, nici un oficial al Republicii Moldova și nici o firmă nu a manifestat interesul de a prezenta Republica Moldova ca potențială sursă de alimente importate.

Implicații mai largi și riscuri

În perioada anilor 2012-2013 Rusia a exercitat presiuni tot mai mari pentru ca Chișinăul să-și schimbe orientarea politicii sale externe, de la vectorul declarat de integrare europeană la proiectele integraționiste conduse de Rusia, inclusiv Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan (care reprezintă primul pilon al Uniunii Eurasiatice care urmează a fi creată). Pentru a-și atinge obiectivul, Rusia a folosit diverse instrumente, inclusiv mass-media tradiționale și mass-media pe Internet, biserica, partidele politice de stânga, instrumente economice și de securitate. Argumentul principal a fost promisiunea de reducere a prețului la gaze pentru Republica Moldova și de creștere a volumului comerțului extern al Republicii Moldova în Uniunea Vamală. Deși aceste promisiuni sună foarte atractiv, există mai multe riscuri legate de schimbarea vectorului extern.

Cele mai importante riscuri sunt legate de faptul că aderarea la Uniunea Vamală poate declanșa consecințe economice grave, care nu sunt înțelese pe deplin de către populația Moldovei. Această miopie economică explică sprijinul larg reflectat în sondajele sociologice pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Vamală. Un remediu în acest sens ar fi o mai bună comunicare din partea guvernului cu privire la modul în care politica externă promovată de Moldova contribuie la realizarea obiectivului său de bază, modernizarea și dezvoltarea economică. Această modernizare presupune crearea unor condiții politice care să conducă la:

- Creșterea exporturilor în toate țările de destinație, ceea ce constituie o premisă esențială pentru creșterea veniturilor gospodăriilor și formarea unei clase de mijloc, inclusiv în localitățile rurale;
- Adoptarea unor tehnologii noi, moderne și eficiente, esențiale pentru creșterea productivității forței de muncă în întreaga economie;
- Cultivarea unei culturi de afaceri bazate pe reguli transparente și previzibile și instituții de piață solide;

Deoarece aceste precondiții au o importanță fundamentală pentru realizarea imperativului de dezvoltare economică, este necesar să se evalueze modul în care opțiunile strategice existente (liberalizarea comerțului și integrarea economică cu UE în raport cu aderarea la Uniunea Vamală) va ajuta Moldova în realizarea acestui imperativ. Tabelul 2 evidențiază și compară implicațiile celor două opțiuni strategice ale politicii externe asupra obiectivelor de dezvoltare ale țării.

Astfel, aderarea la Uniunea Vamală ar putea avea un rezultat pozitiv cu privire la comerțul cu membrii Uniunii Vamale, dar acest fapt va pune capăt suveranității Republicii Moldova în domeniul politicii comerciale. Pentru a adera la Uniunea Vamală, Republica Moldova va trebui să denunțe alte acorduri de liber schimb (CEFTA, ALSAC, acordul de liber schimb cu Turcia) și va trebui să respecte politica comercială comună. Acest fapt va avea un impact imediat și negativ asupra comerțului cu țările vizate de aceste acorduri comerciale, dar și asupra comerțului cu alte țări, pentru că politica comercială externă a Republicii Moldova se va transforma dintr-o politică de orientare liberală într-una protecționistă. Acest lucru va împiedica modernizarea tehnologică a economiei și societății moldovenești, pentru că, în urma adoptării tarifelor vamale ale UV (de 2,5 ori mai mari decât cele în vigoare în Republica Moldova), tehnologiile occidentale vor deveni mai scumpe față de cele rusești. Livrarea gazelor mai ieftine pentru Republica Moldova ar putea să rămână la nivel de promisiune, având în vedere faptul că, după ce a devenit membru al OMC, Rusia va trebui să-și alinieze treptat tarifele interne cu cele externe și că Rusia nu are nici un motiv să subvenționeze Republica Moldova în detrimentul consumatorilor săi interni.

În cazul integrării economice și comerciale cu UE, Republica Moldova își păstrează libertatea de a-și determina politica sa comercială față de alți parteneri comerciali (evident, în conformitate cu angajamentele

sale ca membru al OMC). Acest lucru înseamnă, printre altele, că Republica Moldova va avea libertatea de a negocia un acord de liber schimb cu Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan sau cu orice altă țară din lume. Acest lucru este în conformitate deplină cu obiectivele economice ale Republicii Moldova și imperatiile sale de dezvoltare. Până în prezent, integrarea economică cu UE a adus deja unele rezultate cu adevărat spectaculoase: de exemplu, investițiile străine directe din UE în economia Republicii Moldova au ajutat țara să descopere avantajele sale competitive puternice în sectoare economice absolut noi, cum ar fi producerea pieselor și componentelor auto. Este la fel de important pentru dezvoltarea pe termen lung a Republicii Moldova, care este săracă în resurse naturale, să se laude cu un climat investițional prietenos și încurajator pentru afaceri. În combinație cu capitalul uman mai bine instruit, climatul investițional curat și predictibil este extrem de important pentru ca Republica Moldova să progreseze nu numai pe plan economic, dar și social și chiar democratic. Suportul financiar și tehnic direct oferit de UE Republicii Moldova reprezintă o condiție prealabilă pentru ca Moldova să se îndepărteze de climatul de afaceri opresiv și să adopte un climat în conformitate cu așteptările culturii moderne de afaceri.

Tabelul 2. Compararea implicațiilor opțiunilor de politică externă asupra obiectivelor de dezvoltare a Republicii Moldova

<i>Obiectivul</i>	<i>Uniunea Vamală</i>	<i>Uniunea Europeană</i>
Creșterea exporturilor	Aderarea la UV poate duce la o ușoară creștere în comerțul Moldovei cu membrii UV, dar va determina reducerea schimburilor comerciale cu alte destinații. Exporturile către UE vor scădea în rezultatul eliminării de către UE a tuturor preferințelor comerciale pentru Republica Moldova și denunțării ALSAC, iar importurile din toate celelalte destinații vor scădea în urma tarifelor vamale mai mari adoptate de statele UV.	Punerea în aplicare a ALSAC va spori comerțul Moldovei cu UE, dar nu va provoca o diversiune comercială cu alte destinații. Moldova va rămâne cu libertatea de a intra în acorduri de liber schimb cu orice altă țară sau structură de integrare regională, inclusiv cu Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan.
Modernizarea tehnologică	Tarifele de import aplicate de Rusia membrilor UV sunt de 2,5 ori mai mari decât cele practicate de Republica Moldova în prezent. Creșterea tarifelor Moldovei la nivelul UV va diminua competitivitatea tehnologiilor care provin din afara UV, ceea ce va încetini semnificativ modernizarea economică a Republicii Moldova. Promisiunea unui preț mai mic pentru gazele naturale importate din Rusia nu este credibilă, deoarece Rusia este pe cale să majoreze propriile prețuri interne și să adopte treptat o politică tarifară bazată pe principiile de afaceri.	Reducerea barierelor tarifare și netarifare pentru importurile din UE va spori competitivitatea tehnologiilor europene pe piața Republicii Moldova și va oferi suport pentru modernizarea tehnologică în toate sectoarele economice. Deși nu oferă facilități energetice, integrarea economică mai profundă cu UE va atrage investiții străine directe în modernizarea infrastructurii energetice și îmbunătățirea eficienței energetice în toate sectoarele economiei și societății. Integrarea cu UE a dus deja la apariția unor sectoare economice absolut noi, cum ar fi producerea componentelor și pieselor auto.
Cultura modernă de afaceri, mediul de afaceri și instituțiile pieței	Impactul este incert, dar, în general, țările UV nu se numără printre campionii mondiali când vine vorba de cultură modernă de	ALSAC are o componentă instituțională puternică, care se va axa pe consolidarea instituțiilor de bază ale pieței din Republica

	afaceri și instituții de piață solide.	Moldova – sistemul de justiție echitabil și eficient, concurența, protecția drepturilor de proprietate.
--	--	---

Sursa: estimările autorilor;

Recomandări de politici

- Politica externă a Moldovei trebuie să dobândească o caracteristică economică mai dominantă. În acest scop sunt necesari diplomați cu un nivel mai bun de pregătire economică și cu o înțelegere excelentă a oportunităților de afaceri și de investiții în Moldova. Cultivarea acestor competențe ar trebui să înceapă în programele universitare corespunzătoare și trebuie să includă, de asemenea, un program de instruire la locul de muncă, care ar putea beneficia de sprijinul financiar și tehnic oferit de către Uniunea Europeană sau de către statele membre UE separat.
- Chiar dacă vor exista diplomați cu un nivel mai bun de pregătire economică, este necesară o mai bună colaborare între Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene și autoritățile responsabile de politica economică (în special Ministerul Economiei), structurile de facilitare a afacerilor (cum ar fi Organizația de Atragere a Investițiilor și Promovare a Exportului din Moldova, Camera de Comerț și Industrie din Moldova), precum și cu asociațiile de afaceri. O astfel de cooperare ar rezulta într-o sinergie a eforturilor și resurselor și va aduce rezultate mai bune.
- Politica externă a Republicii Moldova are nevoie de suport intern mai amplu și mai consistent. Se are în vedere atât suportul din partea ministerelor de resort, cât și susținerea socială mai mare a obiectivelor politicii externe. Unul din principalele puncte slabe ale politicii pro-europene din Moldova este că aceasta nu a ajuns la mintea și inima populației vorbitoare de limba rusă din Republica Moldova, care rămâne în mare parte interesată în inversarea cursului politicii externe a Republicii Moldova. În acest sens, este necesară o strategie de comunicare mai bună, cu o selecție corectă a mesajelor, canalelor și comunicatorilor.

■ Interpretarea rezultatelor sondajului: a devenit Moldova un loc fără speranță?

Analiza de mai jos descrie rezultatele unui sondaj de opinie²⁷ realizat la nivel național în 2013, pe care le compară cu datele sociologice obținute în 2009, în timpul elaborării ediției precedente a Raportului de stare a țării. Abordarea comparativă ne permite să distingem clar tendințele care au proliferat începând cu anul 2009.

Interpretarea sondajului

Comparativ cu studiul din 2009, în anul 2013 moldovenii au devenit mai pesimiști. Există mai mulți factori care au determinat înrăutățirea percepției cetățenilor privind situația actuală și perspectivele dezvoltării economice a țării: criza politică internă îndelungată, situația economică dificilă din Europa, încetinirea creșterii economice din Rusia și ritmul reformelor interne mai lent decât se preconiza.

În mod inevitabil, adâncirea crizei politice, în special la începutul anului 2013, a marcat negativ opinia populației privind imaginea țării peste hotare (întrebarea E1). Prin urmare, rezultatele sondajului demonstrează o scădere substanțială a numărului celor care cred că Republica Moldova este privită în mod "mai degrabă pozitiv" decât negativ (de la 29% în 2009 la 18% în 2013). O percepție foarte negativă poate fi întâlnită în special în rândul respondenților din categoria de vârstă 45-59 de ani (răspunsul "foarte rău" - 17,6% după criteriile vârstei). Rezultate similare pot fi observate la următoarele categorii care au răspuns "mai degrabă mai rău": absolvenți de școli profesionale și instituții de învățământ secundar (43,9% după criteriile educației), oameni de afaceri (40,1 % după criteriile ocupației), cea mai bogată categorie a populației, cu venituri peste 3000 de lei (41% în categoria veniturilor pe gospodărie) și locuitorii micilor orașe (53,3% în categoria locului de reședință).

În pofida politicii externe fructuoase în relația cu UE și suportului constant oferit de partenerii și donatorii internaționali și unei relații destul de echilibrate și prudente, însă timide, cu Rusia, populația este dezamăgită de modul în care Moldova a promovat interesele naționale pe arena internațională (întrebarea E2). Comparativ cu anul 2009, numărul cetățenilor mulțumiți s-a redus enorm, de la 25% la 14% (cei care au răspuns că Moldova și-a urmărit interesul la "un nivel înalt"), în timp ce ponderea celor care se opun a crescut de la 30% în 2009 la 44% în 2013. Cei mai mulți cetățeni dezamăgiți sunt din categoria moldoveni/români, inclusiv populația cu venituri mari. Rezultatele negative dezvăluite ar putea fi determinate de prelungirea crizei politice interne, care a depășit agenda politicii externe, deși aceasta din urmă oferise anterior guvernării un mare număr de susținători reprezentând diferite segmente sociale.

O erodare profundă a climatului social a putut fi observată atunci când cetățenilor li s-a cerut să evalueze Moldova ca loc de trai (E3). Deși 40% din respondenți au acordat o notă pozitivă (răspuns - "bun"), ponderea răspunsurilor negative a crescut comparativ cu 2009 (răspunsul "rău" - de la 13% la 25% în 2013). Rolul dominant în formarea percepției negative actuale este deținut de categoria de vârstă 18-29 ani (29% au răspuns "rău"). Aceste cifre sunt alarmante, dacă ținem cont de nivelul ridicat al migrației tinerilor și scăderea generală a ratei natalității, care atrag probleme demografice serioase pentru țară. De asemenea, ele demonstrează că în rândul tineretului are loc o scădere a credibilității față de guvernarea actuală, creditată cu mari așteptări în 2009.

Agravarea climatului social a modificat sentimentul de mândrie (E4). Ponderea mai mare a regretelor (răspuns - "mai degrabă regret") pentru statutul de cetățean al Moldovei caracterizează categoria tinerilor (17,3% după categoria vârstei) și cetățenii mai bogați (18,6% după categoria veniturilor). Prin urmare,

²⁷ Sondajul sociologic a fost elaborat ca o componentă a Raportului de stare a țării din 2013. Acesta a fost organizat la nivel național de către institutul de studii sociologice IMAS, în perioada 6 iunie - 8 iulie 2013, pe un eșantion de 1054 de respondenți din 74 de localități. Sondajul este reprezentativ pentru întreaga populație, inclusiv pentru regiunea transnistreană, și are o marjă de eroare de ± 3%.

această situație implică o probabilitate ridicată de migrație a populației tinere și reticența moldovenilor mai bogați față de investirea economiilor în economia națională.

În plus, sondajul atrage atenția asupra slăbirii legăturii dintre stat și cetățeni (E5), care declară tot mai mult inexistența unor concepte/idei care ar putea atrage cetățenii în jurul statului (răspunsul "mai degrabă nu există un obiectiv sau o idee" - de la 12% în 2009 la 24% în 2013). Potrivit sondajului din 2013, cele mai mare decalaj dintre stat și cetățeni este declarat de segmentele sărace ale populației (răspunsul "mai degrabă nu există un obiectiv sau o idee" - 31,9% după categoria veniturilor). Acesta ar putea fi explicat prin nivelul redus de integrare socială a grupurilor respective și lipsei unor politici de incluziune socială pentru persoanele nevoiașe.

Nici contradicțiile constante la nivel decizional dintre autoritățile centrale și cele din Găgăuzia și din Bălți (regiuni cunoscute ca având o pondere însemnată de populație rusofonă și comunități compacte de minorități etnice), nici acțiunile Rusiei cu implicarea minorităților vorbitoare de limbă rusă nu au produs o deteriorare gravă a relațiilor interetnice (E6). Cu toate acestea, ponderea cetățenilor care apreciază pozitiv (cu răspunsul "foarte bune") legăturile dintre minoritățile etnice a scăzut de la 17% (în 2009) la 8% (în 2013).

Deși primele încercări de a reforma sistemul educațional s-au făcut deja, procesul de transformare a instituțiilor de învățământ constă în rezolvarea deficiențelor sistemice, care nu pot fi eliminate într-un termen scurt. Această inadecvare este reflectată precis în constatările sondajului actual. În consecință, ponderea cetățenilor care consideră că educația este importantă pentru a asigura realizări în viață s-a redus semnificativ în 2013 față de cifrele din 2009 (E7). Așadar, 31% din cetățeni și-au exprimat neîncrederea față de importanța obținerii unei calificări (diplome) pentru a reuși ulterior (răspunsul "în mică măsură" - 15% în 2009 comparativ cu 31% în 2013). Aceste rezultate confirmă realitatea în care sistemul educațional nu reușește să reacționeze prompt la cererea economiei. De fapt, sistemul continuă să producă absolvenți cu competențe destul de scăzute, care ocupă posturi ce diferă de specializarea urmată. În mod surprinzător, percepția negativă despre calitatea educației este răspândită la toate categoriile de vârstă și nu este exprimată doar de cei implicați direct în procesul educațional, fapt care demonstrează o atitudine comună pentru întreaga societate.

O atitudine pesimistă pare să cuprindă și piața forței de muncă și așteptările populației de găsire a unui loc de muncă (E8). Procentul cetățenilor care cred că este "mult mai dificil" să se angajeze astăzi a crescut cu 10% (23% în 2009 și 33% în 2013). Această cifră indică existența unui mediu economic deficient, constând dintr-un climat de afaceri vicios și un deficit de capital, care împiedică economia să ofere locuri de muncă populației.

Perspectivile limitate privind dezvoltarea țării pot fi deduse din opinia cetățenilor despre capacitatea țării de a face față dezastrelor naturale (E9). Prin urmare, ponderea celor care pun la îndoială nivelul de pregătire al instituțiilor statului de a face față inundațiilor, secetei, etc. constituie 31% în 2013 (răspunsul "nu sunt deloc pregătiți") comparativ cu 15% în 2009. De fapt, această situație implică incertitudini serioase privind durabilitatea dezvoltării țării, dar demonstrează și o încredere redusă a publicului în stat, ceea ce ar putea afecta și suportul populației pentru politicile publice derulate în procesul reformelor actuale.

Un alt domeniu de politici publice în care sondajul a depistat o scădere dramatică a încrederii populației este sistemul de sănătate (E10), în timp ce peste un sfert din populație are probleme de sănătate (E23). Astfel, cetățenii, în frunte cu tinerii (18-29 de ani) și persoanele aflate aproape de vârsta pensionării și mai în vârstă (45-59 de ani și mai mult), consideră că în caz de boală nu pot conta deloc pe ajutorul statului (răspunsul "în nici o măsură" - de la 18% în 2009 la 39% în 2013). Această lipsă de ajutor se adaugă la ineficiența actuală a serviciilor publice de asistență medicală și relevă efectele negative asupra capitalului uman și forței de muncă, fără de care progresul economic este imposibil.

Încrederea publicului în sistemul bancar a rămas destul de stabilă (E11). Deși băncile europene sunt implicate încă în rezolvarea problemelor generate de criză, dificultățile din țările lor de origine nu le-au afectat activitatea din Moldova. Totuși, datorită cazurilor de "atacuri raider" asupra unor bănci din Moldova, neîncrederea în bănci a celor mai bogate categorii ale populației s-a amplificat (răspunsul "nici o încredere" -

de la 18% în 2009 la 22% în 2013). Continuarea acestei tendințe poate avea consecințe dureroase pentru economie, care este alimentată de remitențele transferate prin sistemele bancare. De asemenea, integritatea pătată a băncilor din țară poate duce la exodul peste hotare al depunătorilor moldoveni.

Sondajul a dezvăluit așteptările reduse ale cetățenilor prin prezentarea percepției publicului privind administrația publică locală (E12). Scăderea încrederii poate fi cauzată de politizarea și polarizarea constantă a administrațiilor locale, care s-au intensificat în special în timpul confruntărilor politice deschise dintre partidele de la putere după anul 2009 (răspunsurile "nici o încredere" și "nu prea multă încredere" - de la 32% în 2009 la 45% în 2013).

Un domeniu important în care s-a depistat un regres substanțial al indicatorilor este percepția privind participarea cetățenilor la procesul decizional din localitatea lor (E13). Astfel, numeroși cetățeni au declarat că ei pot influența "rareori" luarea deciziilor la nivel local. Acest fapt subliniază lipsa de responsabilitate a politicianilor la nivel local și posibila scădere a interesului public față de gestionarea banilor publici. Mai mult, aceasta înseamnă că fondurile publice nu pot fi dirijate sub supravegherea atentă a populației, nereușind deci să rezolve necesitățile locuitorilor.

Rezultate surprinzătoare au fost obținute la evaluarea percepției populației privind participarea la alegeri ca modalitate de a schimba situația din țară (E14). Scăderea încrederii în alegeri ar putea fi cauzată de haosul din coaliția aflată la putere, de fragilitatea instituțiilor de "verificări reciproce și păstrare a echilibrului" din stat și de criza politică permanentă cu dese momente de impas. Astfel, încrederea în instituția alegerilor a scăzut de la 46% în 2009 la 28% în 2013 (rezultate agregate pentru răspunsuri - "categoric da" și "mai degrabă da"). Abuzul de putere al conducătorilor actuali și conflictele deschise pentru obținerea influenței asupra unor instituții de stat au generat o neîncredere profundă în autoritatea alegerilor ca formă a exercițiului democratic. Atitudinea pesimistă ar putea fi cauzată și de absența unor alternative credibile atunci când se ia decizia de a vota pentru unul din partidele politice.

Scăderea încrederii în sistemele de educație și asistență medicală, menționată anterior, are un impact mai extins, care implică toate politicile publice coordonate de stat (E15). În acest sens, o pondere semnificativă a cetățenilor nu este de acord cu politicile implementate de stat, deoarece acestea nu abordează interesul public (răspunsurile "sunt mai degrabă reflectate" și "nu sunt deloc reflectate" sunt agregate - de la 40% în 2009 la 72% în 2013). Oamenii de afaceri reprezintă categoria de populație care declară cel mai mult că politicile statului sunt irelevante pentru interesele lor (40% după criteriile ocupației în 2013). Acest fapt confirmă deficiențele mediului de afaceri intern, care, la rândul lor, împiedică apariția unor noi locuri de muncă și afectează capacitatea economiei moldovenești de a-și valorifica potențialul.

Schimbarea politică din 2009, cu venirea la putere a unor partide care se pretind a fi mai democratice, a creat așteptări pentru o protecție mai bună a drepturilor omului. În pofida realizărilor raportate de organizațiile internaționale și partenerii Moldovei din UE, populația are o altă opinie, care s-a schimbat puțin din 2009. În consecință, aproximativ 47% din cetățeni (2013) consideră că majoritatea drepturilor lor nu sunt respectate în societate (E16). Inevitabil, această situație nu permite crearea unei comunități prietenoase și sigure care să asigure un tratament egal atât pentru cetățenii țării, cât și pentru diversele categorii de străini stabiliți în Moldova. Este vorba în special despre imigranți, în cazul în care aceștia ar fi atrași prin programe guvernamentale menite să înlocuiască numărul mare de moldoveni care au emigrat.

Cea din urmă problemă este legată de încrederea în justiție și calitatea justiției (E17). Astfel, sondajul arată o deteriorare a percepțiilor în comparație cu 2009 (răspunsul "categoric nu" - de la 10% în 2009 la 19% în 2013). Prin urmare, îndoielile despre eficiența justiției ridică problema securității investițiilor străine, generând reticență cu privire la condițiile de începere și funcționare în siguranță a unei afaceri în Moldova.

Un alt indicator sociologic care s-a agravat se referă la lipsa încrederii (răspunsul "categoric nu" - de la 9% în 2009 la aproximativ 20% în 2013) în țară ca loc sigur pentru cetățeni și familiile acestora (E18). Deși toate categoriile de cetățeni au evaluat mai mult pozitiv relația dintre grupurile etnice, un număr mare de persoane aparținând minorităților etnice au exprimat temeri privind securitatea lor personală (44,9% după criteriile naționalității, 2013).

Predispoziția evidentă pentru emigrație și abandonare ulterioară a țării de către cetățenii săi poate fi dedusă din percepția privind legăturile din interiorul familiilor moldovenești (E19), care, potrivit sondajului actual, s-a deteriorat grav (răspunsul "se observă o deteriorare semnificativă a relațiilor din familie" - de la 17% în 2009 la 27,4% în 2013).

Contrar indicatorilor menționați anterior, cetățenii au o părere mai pozitivă despre condițiile existente în țară pentru familiile tinere (E20) în comparație cu 2009. Deși ponderea răspunsului negativ s-a redus (răspunsurile "puțin nefavorabile" și "mult mai nefavorabile" sunt agregate - de la 53% în 2009 la 45% în 2013), ponderea cetățenilor pentru care condițiile au rămas la fel a crescut considerabil (de la 22% în 2009 la 37% în 2013).

Sondajul actual relevă faptul că majoritatea populației nu percepe nici o schimbare referitor la suma veniturilor sale (56%), însă în procent mai mare decât în 2009 (47%) (E21). Această diferență se explică prin problemele sistemice din economia Moldovei, care este afectată de insuficiența investițiilor, tehnologiilor și capitalului uman. Cifrele indică însă o creștere ușoară a ponderii cetățenilor ale căror condiții de trai s-au înrăutățit (E22).

Schimbări nesemnificative ale indicatorilor au fost observate la evaluarea percepției privind mediul și transformarea acestuia în ultimii ani (E25, E26). Acestea indică faptul că constrângerile economice actuale întârzie penetrarea tehnologiilor în domeniile legate de mediu, ceea ce ar permite ameliorarea calității mediului.

Din 2009, percepțiile privind condițiile de trai din mediul rural s-au schimbat considerabil, crescând ponderea persoanelor care cred că situația a rămas neschimbată (răspunsul "condițiile nu s-au schimbat" - de la 26% în 2009 la 38,6% în 2013). Mai mult, ponderea optimiștilor a scăzut (răspunsul "condițiile se agravează mai lent decât în orașe" - de la 19% în 2009 la 22,4% în 2013, versus răspunsul "condițiile ajung încet la standardele din orașe" - de la 34% în 2009 la 20,20% în 2013) (E26).

Cu toate acestea, numărul gospodăriilor care beneficiază de servicii și bunuri publice a crescut în 2013 comparativ cu 2009. Principalul progres (evaluat prin răspunsul "acces fără vreo restricție") s-a înregistrat în ceea ce privește accesul la apă curată (de la 43% la 50%), gaze naturale (de la 40,10% la 46%) și energie electrică (de la 76,4% la 80%) (E31). În plus, s-a extins penetrarea tehnologiilor, preponderent printr-o pondere mai mare a achizițiilor de calculatoare și a conexiunilor la Internet (de la 19% la 48%) (E32).

Totuși, cetățenii ar prefera să se mute de la sat la oraș (E27). Așadar, infrastructura precară și serviciile publice limitate constituie încă factori care favorizează migrația internă din zonele rurale spre cele urbane.

Deși un mare număr de cetățeni preferă ca urmașii lor să trăiască în altă țară decât Moldova (E28), indicatorii actuali s-au schimbat în mod substanțial față de cei prezentați în 2009 (răspunsurile "categoric da" și "mai degrabă da" au fost agregate - de la 76% în 2009 la 55% în 2013). Punând întrebarea în mod pragmatic (E29), cetățenii ar prefera mai mult să părăsească Moldova pentru a munci peste hotare (răspunsurile "categoric da" și "mai degrabă da" - de la 39% în 2009 la 45% în 2013). Această tendință arată că percepțiile populației privind condițiile economice nu au progresat în mod semnificativ. Mai mult decât atât, neconcordanța dintre specializările obținute de absolvenți și locurile de muncă oferite în țară determină în special populația tânără să caute insistent locuri de muncă peste hotare (răspunsul "categoric da" - 39,1% după categoria de vârstă 18-19 ani, 2013).

În consecință, emigrația este considerată o opțiune pentru a părăsi țara definitiv de către persoane din toate categoriile, dar preponderent de către tineri (E30). Astfel, ponderea acestei categorii s-a extins în mod semnificativ (răspunsurile "mai degrabă da" și "categoric da" - de la 23% în 2009 la 32% în 2013). Această situație va continua să genereze probleme privind forța de muncă, creând riscuri pentru economia și tranziția demografică din Moldova.

Concluzii

Rezumând, putem sublinia că rezultatele relevă existența unei societăți mai degrabă "închise", în care cetățenii sunt împiedicați să participe la procesul de luare a deciziilor și nu au încredere în rolul alegerilor pentru transformarea societății. Încrederea insuficientă în politicile publice sectoriale de bază, considerate de cei mai mulți locuitori ca inutile și vagi pentru ei, creează o relație fragmentată și șubredă între stat și cetățenii săi. Segmente importante ale populației sunt preocupate mai mult de problema supraviețuirii decât de autorealizare, situație cauzată de economia slab dezvoltată, cu un mediu de afaceri vicios, care generează deficit de capital uman și îndepărtează țara de o creștere economică incluzivă. Așteptările reduse cu privire la potențialul țării sunt reflectate în interesul ridicat pentru emigrare, care s-a amplificat după anul 2009. Rezultatele studiilor sociologice subliniază că starea națiunii este precară și că autoritățile trebuie să ia măsuri urgente pentru a atenua efectele migrației și anormalității demografice, intervenind în primul rând în domeniul educației și realizând reforme structurale ireversibile. Mai mult, neîncrederea publicului în procesul electoral, o instituție cheie a democrației, însoțită de înrăutățirea condițiilor de trai și încrederea redusă în instituțiile de bază ale statului favorizează în mod tradițional forțele politice extremiste. Pentru a preveni această tendință, este necesar ca ritmul reformelor să fie accelerat, nivelul de trai al populației să crească și încrederea publicului în instituțiile democratice să se consolideze. În caz contrar, în anii următori se va crea un mediu propice pentru un regim autoritar, care, cu siguranță, va avea un efect nedorit pentru întreaga națiune.

■Anexă: Întrebări adresate în timpul sondajului

Întrebări	
E1	Cum evaluați imaginea țării peste hotare?
E2	Credeți că țara reușește să-și promoveze interesele pe arena internațională?
E3	În general, cum evaluați Republica Moldova ca loc de trai?
E4	Care sunt sentimentele dvs. ca cetățean al Moldovei?
E5	Unii cetățeni moldoveni cred că nu există un obiectiv sau o idee privind dezvoltarea națională, în jurul căreia s-ar putea aduna cetățenii
E6	Cum evaluați relația dintre persoanele de diferite naționalități care trăiesc în Moldova?
E7	Vorbind despre societatea noastră, în ce măsură credeți că studiile (educația) sunt importante pentru a asigura realizări în viață?
E8	Comparativ cu situația de anul trecut, astăzi este mai ușor sau mai greu de găsit un loc de muncă bine plătit în Moldova?
E9	Cum evaluați capacitatea țării de a face față dezastrelor naturale (de exemplu, secetă, inundații, incendii)?
E10	În cazul în care dvs. sau rudele dvs. vă confrunțați cu o problemă (boală, pierderea locului de muncă, dezastre naturale), contactați pe vreun ajutor din partea statului?
E11	Câtă încredere aveți în sistemul bancar din țara noastră?
E12	Câtă încredere aveți în administrația publică locală din localitatea dvs.?
E13	Credeți că cetățenii, în mod direct sau prin grupuri de inițiativă, pot influența luarea deciziilor în localitatea dvs.?
E14	Credeți că prin participarea la alegeri puteți influența situația din țară într-un mod favorabil pentru dvs.?
E15	În ce măsură sunteți de acord că politicile publice derulate de stat corespund cu interesele dvs.?
E16	În general, credeți că drepturile dvs. sunt respectate în societatea noastră?
E17	Dacă drepturile dvs. ar fi încălcate, credeți că justiția v-ar ajuta să le restabiliți?
E18	Credeți că în țara noastră este asigurată securitatea personală a dvs. și a familiei dvs.?
E19	Comparativ cu situația de acum 10 ani, cum evaluați legăturile din familiile moldovenești?
E20	Gândiți-vă la familiile tinere și la decizia acestora de a avea copii. În acest sens, cum evaluați condițiile acestora comparativ cu cele de anul trecut?
E21	Cum s-au schimbat condițiile dvs. de trai în acest an?
E22	Comparativ cu situația de anul trecut, cum s-au schimbat veniturile dvs.?
E23	Cum vă evaluați sănătatea?
E24	Cât de mult vă plac condițiile de mediu?
E25	Cum evaluați condițiile de mediu în ultimii 3 ani?
E26	Cum evaluați evoluția calității vieții în zonele rurale?
E27	(Numai pentru cei din mediul rural) Dacă ați avea posibilitatea, v-ați muta în mediul urban?
E28	Doriți ca copiii sau nepoții dvs. să trăiască în Moldova?
E29	Dacă ați avea posibilitatea să lucrați peste hotare în următoarele 3 luni, ați emigra?
E30	Dacă ați avea posibilitatea să părăsiți definitiv Moldova, împreună cu familia, și să începeți o viață nouă, ce ați face?
E31	Ce anume descrie mai bine situația din gospodăria Dumneavoastră în ceea ce privește următoarele utilități și servicii publice?
E32	Care sunt produsele tehnologice utilizabile pe care le aveți în gospodărie?
E33	Câte posturi TV recepționați?

■ Despre EXPERT-GRUP

CINE SUNTEM

Expert-Grup este o organizație neguvernamentală și non-profit specializată în cercetări economice și de politici publice. Expert-Grup nu reprezintă interese economice, corporative sau politice. Fiind o organizație independentă, Expert-Grup este o reflecție a idealurilor împărtășite de tinerii intelectuali moldoveni care au creat instituția cu scopul de a contribui la dezvoltarea Moldovei. Alături de alte tipuri de organizații din societatea civilă moldovenească, Expert-Grup se poziționează ca un centru analitic neutru din punct de vedere politic și ideologic.

ACTIVITĂȚILE NOASTRE

Activitățile noastre de bază sunt analiza și previziunile economice și cercetările în domeniul politicilor publice. În acest vast areal de cercetare, noi oferim o gamă diversificată de produse și servicii analitice, ajutându-i pe beneficiarii noștri să ia decizii care să susțină traiectoria de dezvoltare a Moldovei. Competența noastră esențială constă în aptitudinea de a oferi cercetări profesioniste, obiective și de înaltă calitate în următoarele domenii:

- Analize și previziuni macroeconomice;
- Economie politică;
- Finanțe publice;
- Dezvoltarea umană și eradicarea sărăciei;
- Piața muncii și comportamentul consumatorilor;
- Comerțul extern;
- Piețele financiare;
- Economia integrării europene;
- Analiza economică la nivel de sector;
- Dezvoltarea economică regională și locală;
- Energia și economia mediului.

PARTENERI ȘI DONATORI

În perioada anilor 2006–2012 Expert-Grup a implementat mai mult de 50 proiecte de cercetare și advocacy în diferite domenii legate de cercetări economice și de politici publice. Mai mult de 100 experți afiliați și neafiliați instituției, atât din Moldova, cât și din alte țări, au fost implicați în aceste proiecte. Am lucrat cu asemenea donatori ca Fundația Soros-Moldova, Fundația Est-Europeană, Fundația Konrad Adenauer, Balkan Trust for Democracy, Black Sea Trust, Fundația Friedrich Ebert, PNUD Moldova, UNICEF, Comisia Europeană, Consiliul Europei, Fundația pentru o Societate Deschisă, Agenția Elvețiană pentru Cooperare Internațională, Departamentul Marii Britanii pentru Dezvoltare Internațională. În anii 2010 și 2012 Expert-Grup a fost selectat în calitate de membru al Consiliului Național pentru Participare. Începând cu anul 2008 Expert-Grup este membru al Asociației de Politici pentru o Societate Deschisă – o rețea internațională ce întrunește 56 de centre analitice din țări din toată Europa.

■ Despre FES

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) este o fundație politică social-democrată germană, care are ca scop promovarea democrației, păcii, înțelegerii și cooperării internaționale. FES își îndeplinește mandatul în spiritul democrației sociale și se dedică dezbaterilor publice pentru identificarea soluțiilor social-democrate la problemele actuale și viitoare ale societății.

FES ÎN MOLDOVA

În Republica Moldova, FES are drept scop promovarea integrării europene, a democrației, păcii și justiției sociale prin intermediul dialogului politic, educației și cercetărilor. Principalele noastre domenii de activitate sunt următoarele:

DEMOCRATIZAREA ȘI PARTICIPAREA POLITICĂ

Moldova se confruntă cu provocarea consolidării instituțiilor sale democratice și cultivării unei culturi democratice care să aducă țara în conformitate deplină cu standardele Uniunii Europene. FES contribuie la acest proces prin promovarea participării politice în rândurile organizațiilor neguvernamentale, partidelor politice și administrației publice locale. FES pune un accent deosebit în acest domeniu pe dezvoltarea capacităților cetățenilor din regiuni. Cetățenii trebuie să fie pregătiți pentru a putea urmări în mod critic și participa la dezbaterile publice, monitoriza factorii decizionali, exprima propriile opinii și acționa în numele intereselor lor. De aceea, FES s-a angajat să promoveze prin activitățile sale democrația participativă și cultura politică și civică a cetățenilor la nivel local.

INTEGRAREA EUROPEANĂ

Moldova este parte a Politicii Europene de Vecinătate și a Parteneriatului Estic. FES are drept obiectiv să sprijine Moldova pe calea integrării europene. Printr-o serie de instrumente, precum dezbateri radio, buletine de știri, documente de politici, publicații și conferințe, FES se axează pe provocările principale ale procesului de integrare europeană, facilitând accesul publicului la informații actualizate și fiabile la subiect, îmbunătățind dialogul dintre societatea civilă și factorii decizionali privind cerințele pentru integrarea europeană de succes și contribuind la consolidarea eforturilor de integrare europeană ale autorităților moldovenești. FES mai susține organizațiile neguvernamentale în contribuția lor la soluționarea pașnică a conflictului transnistrean ca o premisă a integrării europene de succes pe termen lung.

POLITICA ECONOMICĂ, SOCIALĂ ȘI DE MEDIU

În acest domeniu FES susține partenerii în elaborarea și implementarea politicilor pentru o economie de piață care să fie durabilă, echilibrată din punct de vedere social și capabilă să satisfacă necesitățile tuturor cetățenilor. Activitatea și proiectele din acest domeniu se axează pe astfel de teme ca reformarea sistemului de securitate socială, îmbunătățirea condițiilor de muncă și a oportunităților pieței muncii, și promovarea dezvoltării durabile. Pe lângă acestea, FES desfășoară programe care au drept scop promovarea valorilor social-democrate.